

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ПОЛІЩУК ОЛЬГА ІГОРІВНА

Допускається до захисту:
В.о. завідувача кафедри
теорії і практики перекладу
канд. філол. наук
О. С. Бойван

(підпис)

«__» _____ 20__ р.

ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНІХ
ТВОРІВ АНГЛІЙСЬКОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТЕЙ МАРІЇ МАТІОС)

Спеціальність 035 «Філологія»

Спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно),
перша англійська»

Освітня програма «Англійська та друга іноземна мови та літератури
(переклад включно)»

Магістерська робота

Науковий керівник:
Кришталь Світлана Михайлівна
к. філол. наук, доцент

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали/за шкалою ЄКТ5/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2022

АНОТАЦІЯ

Поліщук О.І. Лексичні трансформації при перекладі українських художніх творів англійською (на матеріалі повістей Марії Матіос). Спеціальність 035 «Філологія». Спеціалізація 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша англійська. Освітня програма «Англійська та друга іноземні мови (переклад включно)». Донецький та національний університет імені Василя Стуса, 2022. 90 с.

Дипломну роботу присвячено дослідженню лексичних трансформацій при перекладі англійською мовою повістей Марії Матіос. У роботі відмічено інтерес світового читача до сучасної української літератури, окреслено лінгвістичні особливості художнього тексту та розглянуто проблеми їх перекладу. Особлива увага приділена вивченню перекладацьких трансформацій, необхідність використання яких викликана розбіжностями лексико-семантичних систем та стилістичних норм мов оригіналу та перекладу. Серед найбільш поширених типологій лексичних трансформацій визначена класифікація Я. Рецкера. У межах дослідження проаналізовано лексичні трансформації, які ведуть до збільшення/зменшення обсягу висловлювання, призводять до зняття метафоричності або до стилістичного зниження. Доведено, що об'єм висловлювань при перекладі творів М.Матіос збільшено через прийоми додавання, семантичного розвитку та модифікації, які підсилюють виразність тексту перекладу. Зменшення об'єму відбувається через опущення лексем та конкретизацію, що спричинено властивостями мови, стилістичними особливостями тексту, та контекстуально. Метафоричність висловлювання та стилістичне зниження лексичних одиниць знімається через семантичну модифікацію, або семантичне вирівнювання вихідної мови. Зроблено висновок, що труднощі при перекладі творів М. Матіос пов'язані із колоритністю її мови, реаліями українського радянського життя, яке вона описує, та постмодерністськими особливостями самого стилю письменниці.

Ключові слова: М.Матіос, лексичні трансформації, стилістичне зниження, семантичний розвиток, конкретизація, метафора.

SUMMARY

Polishchuk Olha. Lexical Transformations Applied in the English Translation of Ukrainian Belles-Lettres Works (With Particular Focus on the Narratives by Maria Matios). Specialty 035 Philology. Specialization 035.041 Germanic languages and Literatures (translation inclusive), first English. Educational program "English and second foreign language (translation inclusive)". Vasyl Stus Donetsk and National University, 2022, 90 p.

The thesis investigates specific lexical transformations, used in translation of Maria Matios's novellas into English. The work notes the increase of the world reader's interest in modern Ukrainian literature, outlines the linguistic features of the artistic texts and pays special attention to the study of linguistic transformations. It claims that the need for such substitutions in the texts is caused by differences in the lexical-semantic systems and stylistic norms of the original language and the language of translation, or might be related to the specifics of the context. It suggests Ya. Retzker's classification as one of the most common typologies of lexical transformations. The paper analyzes lexical transformations that lead to an increase/decrease in the volume of utterance, and also those ones that lead to the removal of metaphorical qualities of the original text or to its stylistic properties decrease in the translation. It is proved that the textual size in translation increases through the use of techniques of lexical addition, semantic development, and semantic modification, which strengthen the expressiveness of the translated text. The reduction of the text occurs in most cases due to the omission of lexemes or concretization, which is justified by the properties of the language, stylistic features of the original text. Metaphoric expression and stylistic reduction of lexical units occur through semantic modification, or semantic leveling of the source language. The research concludes that the difficulties in translating the works of M. Matios are connected with the richness of her language, the realities of Ukrainian Soviet life, which the writer describes, and the postmodern features of her style.

Keywords: M. Mathios, lexical transformations, stylistic decline, semantic development, concretization, metaphor.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ	10
1.1 Історія перекладів творів українських письменників	10
1.2 Лінгвістичні особливості художнього тексту	16
1.3 Художній текст як перекладацька проблема та стратегії перекладу художнього тексту	19
1.4 Дослідження вивчення творчості Марії Матіос у вітчизняному літературознавстві	25
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	29
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ПОВІСТЕЙ МАРІЇ МАТІОС	31
2.1 Трансформації. Види лексико-семантичних трансформацій	31
2.2 Лексичні трансформації, які призводять до збільшення обсягу речення вихідної мови	38
2.3 Лексичні трансформації, які призводять до зменшення обсягу речення вихідної мови	54
2.4 Лексичні трансформації, які призводять до зняття метафоричності висловлювання вихідної мови	60
2.5 Лексичні трансформації, які призводять до стилістичного зниження лексичної одиниці вихідної мови	67
2.6 Причини лексичних трансформацій в перекладах повістей Марії Матіос	72
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	75
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	82
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТЕКСТОВОГО ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО МАТЕРІАЛУ	90

ВСТУП

Задля створення позитивного іміджу України та українців у світі на сучасному етапі розвитку нашої держави надзвичайно важливо поширювати знання про наше життя, витоки, країну. Для реалізації цього завдання велике значення має ознайомлення людей інших країн з досягненнями української культури, що довела свою життєстійкість й самобутність за надзвичайно несприятливих історичних умов.

У цьому контексті значна роль належить українському письменству. На жаль, за межами нашої країни українська література все ще залишається не достатньо відомою. Отже, можна стверджувати, що створення правдивого та позитивного образу України й українців неабияк залежить від якості й кількості перекладів творів наших письменників різними мовами, а особливо – англійською як найбільш уживаною в сучасному світі.

Актуальність теми. Значення перекладу для поширювання знання про Україну, її історію та культуру, зокрема для зацікавлення українською літературою як засобом відображення нашої духовності й менталітету, величезне, але переклад як міжмовне перевираження є дуже складним процесом, оскільки він передбачає не тільки порівняння різних мовних систем, але й зіставлення різних лінгвокультур. У процесі роботи перед перекладачем постають такі проблеми як вибір й застосування правильної техніки перекладу, що є основою для повноцінного творчого художнього відтворення іншомовного першоджерела. Завдання перекладача полягає не тільки в передачі смислового змісту оригіналу, а й в збереженні засобами мови перекладу образу реального життя, створеного першоджерелом, відтворення емоційної реакції й враження читача від іншомовного художнього твору так, щоб вони були подібні до реакції читача оригіналу. У зв'язку із цим буде доцільним проаналізувати художні засоби, завдяки яким утрати, пов'язані з неможливістю точно та максимально наближено передати функціональне навантаження одиниць оригіналу, компенсуються в мові перекладу за

допомогою перекладацьких трансформацій, що уможливлюють досягнення адекватності перекладу, еквівалентності текстів оригіналу та перекладу, їх комунікативної рівноцінності. Відповідно, актуальність цієї роботи визначається необхідністю поглибленого вивчення способів та механізмів застосування прийомів лексичної трансформації у практиці перекладу.

Мета роботи полягає в тому, щоб усебічно репрезентувати основні ознаки перекладацьких трансформацій, охарактеризувати їх типи й особливості застосування при перекладі англійською двох повістей Марії Матіос «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба» та «Москалиця» (видання «Піраміда», Львів, 2008).

Досягнення мети стає можливим за умови реалізації таких завдань:

1. *Визначити* базові принципи використання перекладацьких прийомів, орієнтуючись на практику наявних сучасних перекладів.
2. *Дослідити* явище лексичних трансформацій, *проаналізувати* їх типи та наявні класифікації.
3. *Описати* лексичні трансформації, які призводять до збільшення та зменшення обсягу речення вихідної мови.
4. *Проаналізувати* лексичні трансформації, які призводять до зняття метафоричності висловлювання вихідної мови.
5. *Дослідити* лексичні трансформації, які призводять до стилістичного зниження речення вихідної мови.

Об'єкт роботи – українсько-англійські перекладацькі еквіваленти, що ілюструють лексичні трансформації при перекладі українською.

Предмет роботи – особливості лексико-семантичних перекладацьких трансформацій, які були застосовані в українсько-англійському перекладі повістей Марії Матіос.

Матеріалом дослідження слугують 433 словосполучення та речення, обраних з англomовного перекладу художніх текстів повістей Марії Матіос «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба» та «Москалиця» (видання «Піраміда», Львів, 2008) з української мови, виконані перекладачем Пауло

Онифруком (Paulo Onyfruk) – «Mother Marica – the Wife of Chrystophor Columbus» та «The Russky Woman» (видання Bayda Books, Melbourne, 2011).

Методи дослідження ґрунтуються на *принципі системного лінгвістичного аналізу тексту* й окремих його складників, особливостей використання суб'єктивних та об'єктивних перекладацьких трансформацій у процесі перекладу, що використовуються для виконання поставлених у дослідженні завдань. Головним методом дослідження є *зіставний аналіз*, що полягає в порівнянні форми й змісту оригіналу з текстом виконаного перекладу. Таке зіставлення розкриває проблемні випадки під час перекладу, виявляє еквівалентні мовні відповідності чи зміни форми й змісту у процесі використання перекладацьких трансформацій. Велике значення має також залучення фонових знань для правильного розуміння особливостей конкретного оригінального твору й правильного вибору можливих перекладацьких прийомів, *врахування подібності й відмінності* порівнюваних текстів оригіналу й перекладу, визначення характеру міжмовної інтерференції, застосовування *методики компонентного й дистрибутивного аналізів, синтезу, індукції, дедукції, гіпотетичного припущення*, а також *емпіричний науковий метод оцінки фактичного матеріалу*. Актуалізовано *описовий метод*, що є основним інструментом дослідження.

Теоретичною базою дослідження являються праці вітчизняних і зарубіжних учених – таких як В.В. Коптілов, І.В. Корунець, А.Д. Швейцар, Я.І. Рецкер, С.П. Флорин, В.Г. Гак, Л.С. Бархударов, Л.К. Латишев, В.Н. Комісаров, О.О. Карабанов, а також напрацювання таких майстрів перекладу як М.Т. Рильський, М.О. Лукаш, В.О. Мисик, британських перекладачів Віра Річ, Стівен Комарницький та інших перекладачів.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що матеріали цієї роботи раніше не досліджувались. Вперше були критично проаналізовані різні типи лексико-семантичних трансформацій при перекладі творів М. Матіос та доведена ефективність існуючих класифікацій, які допомагають оцінити якість перекладу.

Практичне значення наукової студії полягає в можливості використання матеріалів цієї роботи під час читання курсів з лексикології, теорії і практики перекладу, лінгвістики тексту, в базових або факультативних курсах із загального чи типологічного мовознавства.

Публікації. Основні положення магістерської роботи викладено у публікації: Поліщук О. Творчість Марії Матіос та проблема перекладу її творів / Актуальні проблеми філології та методики викладання іноземних мов у сучасному мультилінгвальному просторі : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26 жовтня 2022 р. Вінниця / гол. ред. О.М. Ігнатова. Вінниця: ТОВ “Друк”. 2022. С. 247-250.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів з висновками до них, а також загальних висновків, списку використаної літератури, що містить 95 найменувань. Обсяг магістерської роботи складає 90 сторінок. Основний текст дослідження викладено на 77 сторінках.

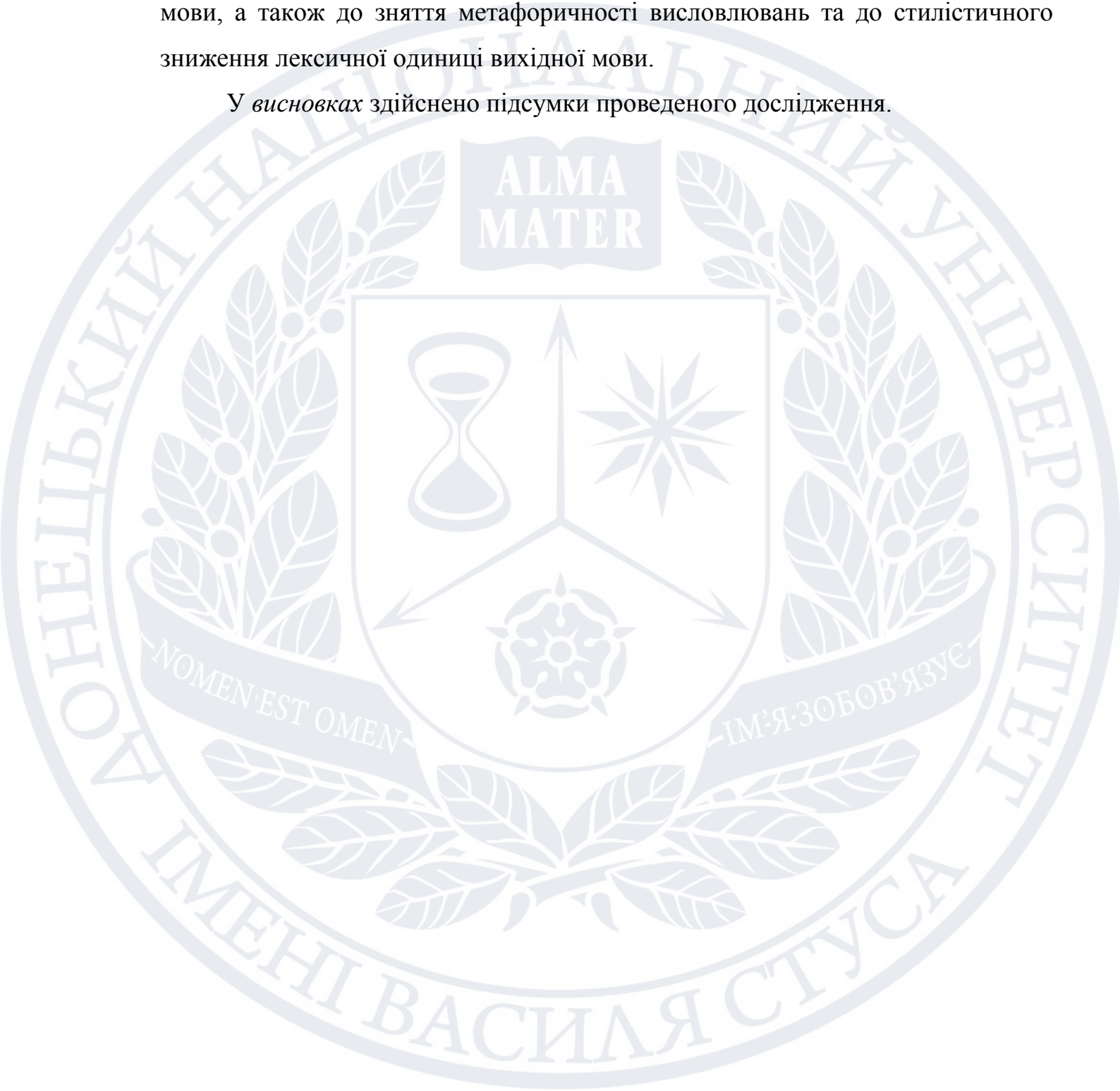
У *Вступі* обґрунтовано актуальність дослідження, висвітлено мету і завдання роботи, окреслено об’єкт, предмет, емпіричний матеріал та методи дослідження, також указано на новизну, практичне значення, описано структуру магістерської роботи та подано відомості щодо публікації роботи.

У *першому розділі* основної частини висвітлено історію перекладів творів українських письменників різними мовами та вказано на значний ріст зацікавленості англomовної читацької аудиторії в українській літературі останніх років. Розглянуто лінгвістичні особливості художнього тексту, досліджено художній текст як перекладацьку проблему та проаналізовано стратегії перекладу літературного твору. Особливу увагу було привернуто до поняття трансформацій, розглянуто та детально проаналізовано види та класифікації лексико-семантичних трансформацій.

У *другому розділі* представлено творчість Марії Матіос та проаналізовано можливі труднощі, що можуть виникати при перекладі її творів, які пов’язані із структурними розбіжностями між українською та англійською мовами, стильовими характеристиками мови самої письменниці,

а також можуть бути викликані екстралінгвістичними особливостями тексту. Запропоновано детальний аналіз лексичних трансформацій при перекладі повістей, що призвели до збільшення або зменшення обсягу речень вихідної мови, а також до зняття метафоричності висловлювань та до стилістичного зниження лексичної одиниці вихідної мови.

У висновках здійснено підсумки проведеного дослідження.

РОЗДІЛ 1

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ

1.1 Історія перекладів творів українських письменників

Всі нові європейські літератури почалися з перекладу. Освіта та культура загалом у будь-якій країні починалась із засвоєння власної спадщини, а також Біблійних та інших релігійних текстів, відомих авторів античної літератури. Всі ці тексти потребували перекладу з іноземної мови, або ж з стародавньої версії власної.

Українська культура не стала виключенням. Питанням історії українського художнього перекладу присвятили свої монографії такі науковці як Ілько Корунець, Максим Стріха, Тарас Шмігер, Валентини Савчин. Про українську школу перекладознавства пише Вікторія Бабенко та О.М. Білоус. Це питання також розглянуто у працях В. Коптілова, Л.М. Лазаренко, О.А. Кальниченко, Ю.Ю. Полякова та багатьох інших вчених.

Початок історії українського перекладу науковці відносять до часів Київської Русі, коли потреба у «толмачах» була викликана, з одного боку, швидкими темпами розвитку зв'язків із сусідніми європейськими державами, а з іншого, із запровадженням християнства. Як зазначає І. Корунець, український переклад почався у XX столітті і відбувався «масштабно, на державному рівні». Спираючись на перші літописи, науковець доводить, що «перекладацька школа в Софійському соборі, яка готувала фахових інтерпретаторів із грецької мови, існувала раніше, ніж відомі іспанські та навіть славетна французька школа Пор-Руаль» [29, с. 10]. Перекладали матеріали для богослужіння з грецької мови, а також наукові, літературні й історичні твори, праці Аристотеля і Плутарха, народні казки.

Дослідники зазначають, що перші переклади були досить не точні, що пов'язано з відсутністю чітких правил, системи, методів, чи якихось вказівок щодо вимог до тогочасного перекладу. Про це пишуть І.В.Корунець [29; 30],

Н.М. Лазаренко [34], В.В. Коптілов [28]. Така ситуація була типовою для всіх європейських літератур, і лише з часом прийшло усвідомлення того, цитуючи Івана Франка, «Переклади чужомовних творів ... являються важним культурним чинником, даючи можливість ... знайомитись з творами і працями людського духу» [69] і тому переклад має відтворювати оригінал у єдності його форми і змісту.

Історія розвитку української літератури та української мови нерозривно пов'язана із розвитком перекладознавства. Більшість видатних українських письменників минулого, пише Роксолана Зорівчак, «подвижницьки ставились до перекладацтва» [18]. Як зазначають О.А. Кальниченко та Ю.Ю. Полякова переклад «відіграв вирішальну роль у формуванні самосвідомості українців» [20, с. 19], а за словами М. Стріха, мав функцію націєтворцу: «саме через переклад формувалась українська лексика в царині, де вона не могла сформуватись іншим чином [65, с. 11], а на думку Шмігеля може вважатися повноцінним складником національної літератури [72].

Українська література також здавна привертала увагу перекладачів, письменників та поетів різних країн світу. Перекладацьку спадщину систематизовано та узагальнено у п'ятитомнику «Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті» (1994), присвяченому рецепції надбання українських письменників та поетів у різних країнах різних епох й стосується перекладів української літератури слов'янськими мовами (польська, чеська, болгарська, сербська, хорватська, словацька, словенська), мовами західної Європи (англійська, французька, німецька, іспанська, італійська) та іншими мовами (румунська, угорська, арабська й багато інших) [68].

Науковці, як правило, виділяють наступні загальні періоди перекладів українських письменників:

- I. Середина XIX століття – 60 роки XX століття.
- II. 60 роки XX ст. – 90 роки XX ст. до початку незалежності України.
- III. XXI століття – сучасність.

Популяризації української літератури в зарубіжних країнах у XIX столітті сприяли праці таких відомих діячів як М. Драгоманов, І. Франко, І. Левицький, В. Дорошенко, М. Комаров, М. Дашкевич. Багато опублікованих перекладів були польською та німецькою мовами.

Щодо перекладів англійською мовою, то, за спостереженням Р.М. Зорівчак, «першою пам'яткою обміну духовними цінностями між українським і англійським народами була книга «Російський трубадур, або Збірка українських і інших національних мелодій» [18, с. 18]. Книга була опублікована у Лондоні в 1816 році Бенджеміном Бересфордом. Це була перша публікація перекладу українських пісень у позаслов'янському світі, а першим перекладачем українського слова на англійську мову став англієць Джордж Генри Борроу.

На сьогоднішній день, Т.Г. Шевченко – український автор, твори якого найчастіше перекладались іноземними мовами. Так, вірш «Заповіт» видано 147 мовами [70]. Започаткував англomовну шевченкіаду політімiгрант з України А.О. Гумницький-Гончаренко, зробивши прозовий переклад кількох уривків з поеми «Кавказ».

Іншими популярними у перекладацькій сфері авторами є Іван Франко (багатомовне видання «Каменярів» Івана Франка включає 67 текстів цього вірша 37 мовами), а з прозових творів першу сходинку займає роман «Прапороносці» Олеся Гончара виданий до 1985 року 76 мовами.

Однак на перетині XIX-XX століть переклад української літератури значно ускладнювався багатьма чинниками. Аналіз внутрішньої логіки, а також динаміку рецепції українських творів у іноземних країнах висвітлено у багаточисельних працях. Науковці наголошують, що «поява української літератури в перекладах залишається одним із способів її самоінтерпретації та спробою заявити, що вона існує і становить окремий і неповторний образний світ» [49, с. 178].

Справа в тому, що завдяки політики придушення української мови і загалом усього українського як за часи царизму, так і за часи радянської влади,

українська література не мала можливості для широкого розповсюдження. Так, наприклад, деякі перші з перекладів фольклорних творів та віршів Шевченка на англійську мову були зроблені з польських і російських перекладів, а не з оригіналу.

Перші переклади українських письменників та поетів друкувались у антологіях, які відносили їх загалом до слов'янської літературної спадщини.

Бурхливі події початку XX століття, світові війни та значні політичні зміни у Європі і усьому світі, мали вплив на різні сфери людського життя та діяльності та ймовірно також і на перекладацьку практику, чим пояснюється недостатність інформації про переклади української літератури іншими мовами у цей період.

Дослідниця української літератури Марта Тарнавські в Енциклопедії України зазначає значний ріст перекладів творів української літератури, а також творів про українську культуру в 1960-х, 1970-х і особливо у 1980-х роках. «Хоча багато українських письменників, пише дослідниця, – залишаються не представленими або недостатньо представленими англійською мовою, існує достатньо української художньої літератури, щоб зробити курси університетського рівня, які базуються виключно на першоджерелах у перекладі. Якість перекладу зростає, а літературна критика подекуди виходить на рівень глибокого аналітичного дослідження....» [83]. Вона ж подає досить детальну бібліографію англійських перекладів для другої половини XX століття, які включають поетичні антології, антології прози з класичними та сучасними роботами, антології фольклору.

Зміни у міжнародній обстановці починаючи з другої половини XX століття призвели до поступового збільшення публікацій української літератури і закордоном, і на території України. Мова, зокрема, йдеться про публікації видавництва *Дніпро* (Київ) англійською, іспанською, німецькою, французькою мовами творів класиків і сучасних письменників, антологій української поезії та прози, про переклади *Українською Академічною Пресою* США української літературної класики, про публікації австралійським

видавництвом *Байда Букс* творів українських сучасних письменників. Великий внесок у сприянні перекладацькій діяльності належить українській діаспорі в Канаді й інших країнах світу.

Як перекладається сучасна українська література досліджує група вчених в роботі «Переклади з української після 1991 року: Факти, тенденції, рекомендації». Серед питань, які цікавлять авторів монографії є таке: «Чи українська література добре відома читацькій аудиторії інших країн?» [56, с. 4]. Шукаючи відповідь, автори колективної монографії доходять досить позитивного висновку: «українська література у перекладі на інші мови чітко та послідовно заявляє про себе сильним та самобутнім голосом у царині східноєвропейської літератури» [56, с. 12].

Іще одним позитивним спостереженням є сталий і помітний підйом, який переживають український переклади є 1999 року. Як відомо, за перші десять років незалежності українську літературу перекладали нечасто. Так, Марта Тарнавські зазначає: «Твори української літератури перекладалися, проте вибір авторів був довільний і не відображав загального стану і основних тенденцій розвитку української літератури» [83]. Як бачимо, ситуація змінюється на краще.

Наряду з англійською мовою, найбільша кількість перекладів – польською мовою, що пояснюється глибокими історичними коренями україно-польського культурного спілкування [83].

Твори, перекладені у Великобританії на початку ХХІ століття, розраховані здебільшого на широку читацьку аудиторію, вони охоплюють інтелектуально-психологічну прозу, написану в жанрі детективно-пригодницького роману-трилера і родинної драми (романи Андрія Куркова, Лариси Денисенко, Ірени Роздобудько, Марії Матіос та інші).

Визначна роль у відкритті української літератури англomовному читачеві належить таким відомим сучасним перекладачам Великої Британії як Віра Річ, Стівен Комарницький, Том Мур, Сара Луксач, Роберт Джемисон, а

поза межами Європи – це Марія Скрипник, Вірляна Ткач, Юрій Ткач, Віталій Чернецький, Рома Франко, Богдан Бойчук та інші.

Переклади творів української літератури, опубліковані й видані у США, Канаді чи Австралії, більш адекватно відтворюють її розмаїтість, втілену в проблемному і жанрово-стильовому вимірі. У цих країнах існують потужні академічні центри українських студій, створені українською інтелігенцією.

Вагомою часткою у презентації української літератури в англomовному світі є низка американських часописів, які зосереджують свою увагу на представниках сучасної літератури, причому рівною мірою у жанрі прози і поезії. З найбільш вагомих варто назвати такі: «*World Literature Today*», «*Metamorphoses*», «*International Poetry Review*», «*Absinthe: New European Writing*», «*AGNI*» та інші.

У 2020-22х роках українські книжки потрапили до іноземних читачів також завдяки численним перекладам. Більшість із них стали можливими через програму підтримки перекладів *Translate Ukraine* від Українського інституту книги та за підтримки програми House of Europe.

За останні кілька років ця кількість сягає понад сто назв щороку, а географія зацікавлення українською літературою тільки розширюється. Виходять переклади української літератури у Німеччині, США, Чехії, Болгарії, Іспанії, Греції, Китаї, Данії, Туреччині, Франції, Словачії, Швейцарії та інших країнах.

Лідерами серед авторів є Сергій Жадан (2020 року іноземними мовами вийшло 8 його книжок), Олег Сенцов (6 перекладів), Софія Андрухович (4 переклади), Оксана Забужко (3 переклади) та Олеся Яремчук (3 переклади).

Переклади української літератури мовами інших країн тривають.

1.2 Лінгвістичні особливості художнього тексту

Художня література – це вагома частина культури будь-якої країни та її народу, духовного спадку усього людства. Не дивно, що проблема визначення особливостей художнього тексту загалом, та його лінгвістичних особливостей, не є новою і привертала увагу таких значних постатей як І.Р. Гальперін, В.В. Виноградов, В.В. Одінцов, Ю.М. Лотман, З.Я. Тураєва, З.І. Хованська та інші.

Художні тексти значно відрізняються від інших мовних творів (наукових, публіцистичних та інших), оскільки їх основна мета – естетичний вплив на читача, який отримує можливість розвивати «здатність сприймати та оцінити прекрасне» [44, с. 240]. Для таких текстів характерна образність, емоційна насиченість та змістова єдність. Художні тексти не просто несуть інформацію, а мають значний вплив на розум, почуття та емоції людини.

На думку Н. Ставчук, «специфічною рисою художньої літератури є індивідуальна своєрідність творчості письменника, що являє собою складну систему пов'язаних між собою особливостей, які стосуються всієї тканини твору, відбивається в образах мови та знаходить своє відображення в системі використаних мовних категорій, створюючи єдність зі змістом» [64, с. 186]. Науковець пов'язує цю специфіку зі світоглядом автора, що формується під впливом епохи, в яку він живе та творить, етикою літературної школи, до якої належить. Тому художній текст проявляє свою специфіку як на рівні змісту, так і відображається в особливостях мови.

Дещо іншої думки притримується О.О. Матвєєва. У своїй статті «Лінгвістичні особливості художнього тексту та способи введення портретного опису» авторка доводить, що письменник, створюючи художній твір, не може керуватися лише своїми бажаннями, але має притримуватись правил, які йому диктує система тексту, якщо він хоче, щоб читач його розумів [43, с. 73].

Тому будь-який текст художньої літератури вирізняється цілим рядом специфічних ознак. Для нього, по-перше, характерна цілісність – те, що

В.В. Виноградов називав «змістовною організацією, спрямованою на досягнення певного позамовленнєвого завдання» [62, с. 28]. Текст вважається цілісним, лише коли можна прослідкувати взаємозв'язок всіх елементів тексту; коли він «сприймається як осмислена єдність» [43, с. 73], коли його зміст можна стисло переказати.

Іншою особливістю тексту є його *зв'язність*, розвиток у певному напрямі. Дана характеристика пов'язана із поняттям структури художнього тексту – питання, яким займаються багато лінгвістів та літературознавців. Ю.М. Лотман включав поняття структурності у визначення тексту [39, с. 384]. Однак у художніх творах структура може бути не така жорстка, як у інших текстах. Вони хоч і «підпорядковуються загальноприйнятим нормам організації, однак зберігають значну частку 'активного бессвідомого', яке впливає на характер організації висловлювання» [54, с. 198]. Зазвичай автор художнього твору притримується домінуючої у смисловому відношенні лінії. Науковці пишуть про такий текст як процес, в якому «елементи цілого не просто вишиковуються один біля одного, а взаємопроникають і взаємодіють один з одним» [5, с. 578].

Звернемо увагу також на *завершеність* тексту – риса, яку науковці вважають досить суб'єктивною характеристикою, що по-різному сприймається автором художнього тексту та читачем.

В результаті, художній твір, за О.О. Матвєєвою, являє собою «синтетичний художній образ об'єктивної дійсності. В процесі створення літературного тексту комплінуються як художнє узагальнення, проникнення в естетичну сутність та індивідуалізація, так і сприйняття світу творчою особистістю в його конкретно-чуттєвій цілісності» [43, с. 73]. А для цього письменник використовує мову, як специфічну моделюючу систему, яка дозволяє «будувати» нову систему образів та подій у кожному новому художньому творі.

У текстах художньої літератури мова загалом, та мовленнєві засоби, які використовує конкретний автор, виграють чи не найважливішу роль. Як

зазначає С.Я. Єрмоленко, «мовна картина світу письменника виконує естетичну функцію, що передбачає зв'язок між тим, хто створює художній світ, і тим, хто його сприймає» [16, с. 780]. Тут «естетико-пізнавальна функція трансформує всі інші функції мови» [54, с. 198]. Основною ознакою такої мови стає її образність, яка потребує від письменника вміння своєрідно та оригінально організувати мовленнєві засоби, своєю творчою уявою створити «індивідуально-неповторні образи, які читач бачить “внутрішнім зором”» [44, с. 240].

Науковці, що вивчають проблему образності художнього слова, зазначають, що художнє слово – це поліфункційне явище, яке воно, крім комунікативної та загальномистецької функцій, несе також естетичне, світоглядне, художньо-концептуальне та суспільне навантаження, визначаючи певні ціннісні орієнтири [35, с. 336]. Специфіка художньої творчості полягає саме в тому, що вона «спрямована на естетичну трансформацію мовних засобів усіх рівнів для посилення їх зображально-виражальних характеристик, що уможливорює максимально повне відтворення художнього змісту, а також індивідуально-особистісного мовлення авторів художніх текстів» [73, с. 197].

Читач, що приступає до читання художньої літератури, має бути готовий до великої кількості тропів і фігур мови, до певної поетичності навіть прозового слова, до посилення імпліцитного змісту тексту за рахунок специфічного використання лексичних одиниць.

Однак образна мова, саме якою твори художньої літератури вирізняються з-поміж інших текстів, не обмежується традиційними тропами й фігурами мови, а «наповнює естетичним змістом безобразні мовні елементи, перетворює їх у систему художньо-мовного бачення світу» [Єрмоленко, с. 780]. Довершеність й цілісність художнього слова та тексту досягається завдяки можливості загальноновживаної лексики створювати асоціативні поля, в яких слова з нейтральною загальномовною семантикою набувають емоційно-експресивного змісту.

Особливістю художнього тексту стає також те, що автори, експериментуючи з мовою, відтворюють типові розмови, і тоді текст діалогів персонажів наближається до розмовного стилю. Або автори вдаються до позанормативних, некодифікованих мовних засобів, користуються архаїзмами, діалектною лексикою, загальномовними та авторськими неологізмами, розмовними висловами. Відхилення від літературної мови у художніх текстах виправдовується вимогою відтворення реального життя, особливостей культури, національного колориту і мови людей, про яких йдеться мова у творі. Мовні структури, які є в арсеналі любого письменника, орієнтуються на створення і донесення до читача художнього змісту твору, ідей та поглядів автора.

1.3 Художній текст як перекладацька проблема та стратегії перекладу художнього тексту

Вивченням проблем художнього тексту займаються багато перекладознавців – практиків та теоретиків (Л.В. Бордюк, В. Коптілов, С.М. Амеліна, А.В. Мамрак, І.М. Литвин, О.М. Білоус та інші), які виділяють декілька важливих проблем перекладу, починаючи з таких загальних питань, як підходи до роботи перекладача та оцінки успішності його праці. Чи потрібно при перекладі орієнтуватися в першу чергу на передачу слова першотвору, чи думки першотвору? Чи має переклад читатися як оригінал, чи як переклад? (В.Коптілов).

Серед більш детальних проблем, по-перше, звертається увага на труднощі перекладу окремих лексем тексту. По-друге, визначається вплив особистості викладача на переклад. По-третє, виявлено проблему відсутності чітких критеріїв оцінки якості перекладу, особливо, коли йдеться про твори художньої літератури. Нарешті, задається питання про способи та повноту передання предметно-логічного контенту, а також образних та стилістичних компонентів художніх творів.

У дискусіях та обговореннях, практики і теоретики перекладу дійшли певних висновків. Розглядаючи першу проблему, перекладознавці визнають, що лексеми різних мов різняться як семантичними компонентами, так і конотативним потенціалом, своїми можливостями синтагматичної комбінаторики. Розуміючи, що знайти точний відповідник слову вихідної мови при перекладі майже неможливо, пропонується шукати лексему-аналог, пам'ятаючи про необхідність максимально адекватної передачі змісту.

Проблема впливу особистості самого перекладача на переклад розглядається як делікатний і суб'єктивний фактор. Невиключні варіанти, коли перекладач не зміг розібратися із твором, не зрозумів його, не зміг якісно перекласти. Але при цьому страждає читач, який не в змозі звернутися до оригіналу. Щоб уникнути таких проблем, вважається, що перекладач має пройти ретельну та тривалу підготовку, розумітися не лише на лінгвістичних, але й на когнітивних, а особливо культурологічних особливостях художньої літератури. Працюючи з текстом, перекладач ще перед тим, як почне роботу, має вміти знаходити ті компоненти твору, які матимуть найбільший емоційний вплив на читача, проаналізувати особистість автора твору, іноді – вивчити його/її біографію, епоху їх життя, історичні події, які могли вплинути на авторів під час написання твору. Це дозволить, у комплексі, значно підняти якість перекладу.

Питання, яке викликає особливі дискусії, пов'язане з тим фактом, що всі ми, об'єктивно, по-різному сприймаємо оригінальний текст, а значить, можемо по-різному його інтерпретувати. Про плюралізм перекладацьких рішень пише у своїй статті М. Ребенко. Дослідник наголошує на питанні творчої ініціативи перекладача та наголошує на проблемі «меж перекладацького пошуку та впливу творчої особистості перекладача на адекватне відтворення власне авторських вихідних художніх домінантів» [60, с. 1].

Щодо третього питання – критеріїв оцінки якості перекладу, це одна із найбільш важливих проблем, яка потребує рішення. Над цією задачею

працюють вітчизняні й зарубіжні науковці, визначні перекладачі, такі як Є.Найда, С. Лемб, В. Коптілов, Р. Вал, В. Н. Крупнов, М. Рильський та інші. Розглядаються різноманітні критерії – від оцінки якості перекладу фахівцем білінгвом до порівняння реакції читачів перекладу та читачів оригіналу, чи вони співпадають. Звичайно, це дуже складна задача, що вимагає ще немало зусиль теоретиків та практиків перекладу для узгодження остаточного рішення.

Питання повноти відтворення предметно-логічного змісту, а також передачі образних та стилістичних елементів художнього твору також привертають увагу сучасних науковців. Ця низка проблем стосується, як вважається, професіоналізму перекладача, який має розпізнати та адекватно передати суть твору в його стилістичних особливостях. Однак постає проблема в тому, що кожен твір вимагає індивідуального підбору стилістичних засобів. А вони не завжди відповідають тим особливостям, які письменник використовує в оригіналі.

В результаті, значне питання має приділятися проблемі вивчення перекладацьких трансформацій. В першу чергу розглядаються лексичні й граматичні трансформації, при використанні котрих потрібно адекватно передати лексичне чи граматичне значення слова чи речення. Але не менше уваги має приділятися й стилістичним трансформаціям. У разі стилістики, радять орієнтуватися на створення рівнозначного ефекту, близького до стилістичного ефекту оригіналу. Найчастіше аналогічну реакцію можна викликати у читача перекладу завдяки зовсім іншим засобам мови, тому що стилістичні прийоми та їхні функції значно відрізняються в різних мовах. Тому перекладач повинен розрізняти стилістичні елементи тексту, особливо при перекладі художньої літератури, уникати нівелювання стилістичного ефекту чи, навпаки, його надмірного підсилення, щоб зберегти максимальну відповідність тексту оригіналу.

Для виконання таких доволі складних завдань, розроблені так звані «загальні перекладацькі стратегії». Вони «ведуть» перекладача від етапу

попереднього аналізу тексту, через вивчення екстралінгвістичної фонові інформації, використання різноманітних методів й прийомів перекладу – до пост-перекладацького редагування. Тобто це своєрідний алгоритм дій, що усвідомлено підбирається перекладачем при перекладі текстів.

Питаннями перекладацьких стратегій займалися Х. Крінгс, О.Ж. Бальжінімаєва та інші. Крінгс розмежовує такі поняття, як макростратегія (методи вирішення завдань, які перед собою ставить перекладач, що відбуваються у три етапи – аналіз тексту до перекладу, переклад, редагування після перекладу) й мікростратегія (спосіб вирішення окремої задачі).

Тактика перекладу визначається як «технологія прийняття перекладацького рішення» і полягає у декількох шагах: визначення завдань, означення ступені їх важливості та пріоритетності виконання; окреслення завдань, які мають бути вирішені для досягнення адекватності перекладу тексту; оцінювання жанрових, стильових, стилістичних і мовних особливостей оригіналу, визначення його мовної домінанти; з'ясування системи жертв і компенсацій при перекладі. Перекладач має розуміти, що мови світу належать народам із різним історичним та культурним минулим, і тому мають у своїх системах компоненти, які не можливо порівняти. Самобутність та індивідуальність народу виражається саме через мову, яка формує у своїй системності «мовну картину світу» людини, для глибокого розуміння якої (і відповідної передачі при перекладі) необхідно розуміти культуру народу.

Реалії як компоненти мовної картини світу передаються при перекладі, за В.Н. Комісаровим [27], через наступні п'ять способів:

1) відповідності – **запозичення**: відтворення форми або вимови реалії в мові – це випадки транслітерації та транскрипції, необхідні, коли потрібно відобразити в мові її національний колорит, або дана реалія є важливою темою висловлювання. Як правило, транслітерація і транскрипція потребують коментаря, чи пояснена перекладача для читача іншого культурного середовища.

2) відповідності – **кальки**: заміна складової частини безеквівалентної одиниці буквальними відповідниками на мові перекладу, утворення нових слів «шляхом запозичення словотвірних моделей мови оригіналу» [42, с. 113]. Існує також напів-калькування – прийом, за яким калькуванні піддається лише одна складова частина реалії, а інша – передається за допомогою транскрипції або транслітерації. А.Д. Швейцер називає таку трансформацію інтергіпонімічним перекладом: «заміна одного видового поняття іншим в рамках єдиного родового поняття» [71, с. 154].

3) відповідності – **аналози**: використання близького за значенням слова мови перекладу, тобто лексеми, яка має схожі функції, однак відрізняється від своїми характеристиками. Часто це лише «контекстуальний аналог».

4) відповідності – **лексичні заміни**: утворюються, як правило, в процесі перекладацьких трансформацій;

5) **опис** – використовується тоді, коли інші способи недоречні або неможливі, наприклад, коли безеквівалентна лексема оригіналу мало відома читачу перекладу. Це переклад, «здійснюваний за допомогою лексикалізованого сполучення» [42, с. 113]. Описовий переклад дозволяє відчувати національний колорит контексту, а також зрозуміти саму сутність реалії.

У цьому зв'язку важливо нагадати про перекладацьку примітку, яка досить часто буває необхідною при перекладі реалій національного життя, або посиланням на відомого історичного персонажа тексту оригіналу. Якщо перекладач передає цю реалію за допомогою транскрипції, транслітерації або калькування, важливо зробити до неї коментар, примітку.

Коли мова йдеться про граматичні структури, то виділяють наступні три способи перекладу реалій:

1) **нульовий переклад** – граматична одиниця, яка немає еквіваленту компенсується за допомогою якої-небудь лексичної реалії або зовсім опускається;

2) **наближений переклад** – граматична одиниця, що не має еквіваленту

передається в перекладі лише частково;

З) **трансформаційний переклад** – при перекладі граматичних одиниць використовується різноманітні граматичні трансформації. Серед них:

а) **конверсія**, за якою граматична одиниця вихідної мови перетворюється на одиницю мови-перекладу з іншим граматичним значенням;

б) **уподібнення**, необхідне у випадках, коли мові перекладу немає відповідної граматичної форми і граматична одиниця набуває граматичних властивостей вихідної мови мові перекладу;

в) **антонімічний переклад**, який замінює негативні структури позитивними, протилежними за структурою формами, семантично протилежними одиницями;

г) **розгортання**, яке перетворює синтетичні форми в аналітичні;

д) **стягнення** – як компресія граматичних форм (наприклад, часових форм дієслова) при перекладі.

Трансформаційний переклад використовують не тільки для пошуку граматичних варіантів передачі думки оригінального твору, але й для пошуку лексичних та стилістичних відповідників, чи замінників, для передачі стилістичного забарвлення реалій.

Отже, реалії, добре відомі широкому колу читачів перекладу передаються, як правило, за допомогою транскрипції, транслітерації або калькування. Реалії, невідомі читачам перекладу, можна перекласти за допомогою транскрипції або транслітерації з перекладацьким коментарем або описовим супроводом. Якщо реалія, яка використовується в оригіналі, не несе важливого змістовного навантаження, вона може бути передана функціональним аналогом для відображення національного колориту.

1.4 Дослідження вивчення творчості Марії Матіос у вітчизняному літературознавстві

Марію Матіос, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, що отримала численні нагороди та дипломи за літературну діяльність, вважають однією з найцікавіших письменниць сучасної української літератури, відомою своєю особливою манерою психологічного письма.

Польський професор І. Набитович пише: «Творчість Марії Матіос – особливе явище в українській літературі початку ХХІ віку» [48, с. 3]. Літературознавець вважає прозу письменниці провісником надходження «нової культурної епохи, нового літературного світобачення та світовідображення» (там же) і говорить про неї як про постать не лише національного, українського рівня, а європейського.

Тож не дивно, що творчість письменниці викликає стільки дискусій та є об'єктом вивчення широкого кола науковців. Навіть дуже коротко подані розвідки сучасних лінгвістів та літературознавців свідчать про неабияку зацікавленість життям та творчістю Марії Матіос.

Окремі аспекти жанрової специфіки епічних творів Марії Матіос досліджували Я. Голобородько, Д. Павличко, Б. Червак, В. Клименко, Т. Тебешевська, Д. Дроздовський та інші у своїх статтях і рецензіях на книги.

Назвемо ще ряд українських та зарубіжних науковців, які вивчають художній здобуток письменниці. Так, питання багатства традиційних та новаторських жанрових моделей у прозі М. Матіос висвітлює Г.Я. Павлишин [51; 52; 53]; О.М. Капленко вивчає типологію жіночих образів: жінки-страдниці, жінки-матері і жінки-вигнанки [21]. О.В. Кривенко, яка вивчає українські національні коди та їх лінгвістичні репрезентації, розглядає феномен магічного коду у творчості Матіос та порівнює деякі твори із латиноамериканським магічним реалізмом, але вважає, що їх функція у творах української письменниці – в «поетизації минулого» [81, с. 62].

Місце Матіос в сучасному літературному процесі в Україні вивчає хорватська дослідниця К. Турин. Авторка дипломної роботи відносить творчість письменниці до неомодерної естетичної орієнтації та наголошує на таких аспектах її творчості, як «етнокультурна колористика, сакральний дискурс і позначки жіночого письма» [67, с. 96].

Юлія Вишницька присвячує свою розвідку семіотичному аспекту міфопоетики художнього твору та моделює семіотичні за своєю природою конструкції домінуючих міфологічних сценаріїв початку й кінця. С. Бородіца і Л. Вашків, які вивчають історико-літературні питання сучасної української прози, присвятили свою роботу вивченню особливостей моделювання художнього світу у новелах М. Матіос, філософським та естетичним орієнтирам й засобам художньої реалізації світобачення письменниці. Морально-етичної парадигми інтерпретації мотиву гріхопадіння у прозі ММ вивчає Гребенюк Т. В. у статті «Мораль, гріх і провина в концептосистемі прози М. Матіос».

Крізь призму текстуального аналізу дивиться на повість «Москалиця» О. Вертипорох, вдаючись до інтерпретативної методики Р.Барта і досліджуючи підтекст твору [10]. Кашуба З. С. аналізує категорію градаційної оцінки та робить спробу охарактеризувати основні причини інтенсифікації / дезінтенсифікації цієї номінації у творах «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба», «Москалиця» [23]. Стилістичний аналіз топопоетонімопростору романів Марії Матіос та висвітлення прийомів пропріативів, які розглядаються як стилістично марковані одиниці, здійснює у своїй розвідці Н.М. Бербер [4]. Лексичні діалектизми гуцульських говірок на матеріалі художніх творів М. Матіос аналізує Н.Д. Коваленко, яка визначає їх за частиномовною приналежністю [26].

І це далеко не повний список науковців, які присвятили свої роботи вивченню творів Марії Матіос.

«Творчість сучасної української письменниці вирізняється серед постмодерного прозопису своєю україноцентричністю, глибоко

філософським змалюванням історії нашого народу часів Першої світової війни та сьогодення, проникненням у внутрішній світ людини, а також вишуканою мовою з багатим вкрапленням усної народної словесності, у якій криється глибокий смисл,» – пише Г.Я. Павлишин [52, с. 86]. «Такі твори дихають, як безодня, непроглядною, запаморочливою глибиною», – вважав Д. Павличко [50, с. 6]. Це пояснює і популярність письменниці, і її значущість для української та світової культури.

Твори Матіос, за свідченням І. Набитович, перекладені англійською, італійською, німецькою, французькою, румунською, білоруською, івритом, польською, російською, азербайджанською, сербською, хорватською, японською мовами [48, с. 5]. Праці письменниці друкуються не лише в Україні, але й за її межами (у Канаді, США, Японії, Словаччині, Росії).

Твори, які слугують матеріалом для нашого дослідження, вийшли друком у львівському видавництві «Піраміда» у 2011 році.

Героїня «Москалиці», Северина Северин – жінка, яку сельчани прозвали москалицею через її байстрюче походження. Вона народжується після війни 1914 року, під час якої її мати була згвалтована солдатами. Мати рано загинула в повіні, і осиротіла Северина стала наймичкою, але сім'ю Онуфрійчуків, де вона працювала вислали у Сибір. І Северина прикидається відьмою, чаклункою, господинею над карпатським зміями (саме тому художник, що проілюстрував книжку Матіос, намалював її з гадюками на грудях), та заморочує голову майору Вороніну, енкаведисту, аби також не потрапити на висилку до Сибіру. Покинута всіма, вона намагається вижити у жорстокому світі, не мріючи ні про щастя, ні про кохання, на яке не здатна, не чекаючи від життя нічого доброго.

Це глибоко символічний твір, який, на думку О. Вертипорох, представив перед читачем такі опозиційні протиставлення як «язичництво – християнство», «духовне – матеріальне», «земне – потойбічне» [10, с. 196].

У повісті «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба», на думку С. Корчагіної, укотре перед читачем розкривається відчутно жіноча

«матіосна» проза [32]. Її називають «найдраматичнішою повістю у психологічному сенсі», присвяченою «кожній матері» [52, с. 88].

Це розповідь про гірку долю дівчини, а згодом молодої жінки родом із «Сонячної Молдавії» на ім'я Маріца, що, одружившись, оселилась із чоловіком в українському містечку Мишин. Твір починається з опису молодої дівчини, безмежно закоханої у свого чоловіка Христофора та безмежно щасливої. Але ті, хто знають ім'я Марії Матіос, розуміють, що її ждуть важкі випробування. І Маріця, дійсно, втрачає чоловіка, який помирає у автокатастрофі, та народжує сина, також Христофора, який при пологах отримує важкі травми голови та залишається калікою, психічно неповноцінним на все життя. І хоча мати, що самотужки ростить сина-інваліда – це не виняткова ситуація, така тематика не часто викликала інтерес у письменників. Матіос ж не тільки зображає жіночий біль, душевну та фізичну виснаженість та тугу голосом самої героїні, але й звертається до оточення Маріци, до байдужості людей, які дистанціюються від її біди, залишаючи на самоті битися за життя. Матіос більше цікавиться тою жорстокою людською суттю, що замість підтримки та співчуття пробивається жорсткою осудою, гострими словами, що колють наче ніж у самісіньке серце героїні: «Утім, чи то так і справді чуже не дає спати людям, чи люди такі охочі саме до біди іншого, але чиєсь надмірне переймання не своїм болем іноді буває гострішим, ніж удар кинджала у груди...» [90].

Повісті було перекладено на англійську мову у 2011 році та опубліковано у мельбурнському видавництві «Bayda Books».

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Вивчивши і проаналізувавши численні праці різних авторів, присвячені перекладу творів художньої літератури можна зробити наступні висновки.

Українська література поступово, але невпинно входить у всесвітній літературний канон, викликає все більшу зацікавленість світової читацької аудиторії та знайомить інтелектуальну еліту зарубіжних країн із нашою національною культурою, історичною спадщиною, національним характером та особливостями мови. Після довгих років приглушення всього українського, прорив, який відбувається у сьогоденних умовах нашого життя, уможливорює подальше укріплення України як держави і нації, яка має, що сказати про себе і про навколишній світ, і може внести свій вклад у розвиток людства.

Мова, на яку перекладаються твори української літератури, сучасної та класичної, більш всього, є англійська, що в деякій мірі пов'язано із діяльністю українських емігрантів в Америку та Канаду. Серед інших мов перекладу важливе місце займає польська мова, не тільки як споріднена слов'янська, але і як мова народу, який має близькі історичні коріння із українськими.

В той же час, праці українських письменників та поетів перекладено великою кількістю європейських мов, та мов народів Азії.

Складнощі в перекладі можуть бути пов'язані із екстралінгвістичними та мовними чинниками.

Саме тому ще до початку роботи над перекладом будь-якого тексту перекладачу важливо визначити стратегію виконання поставлених завдань, заздалегідь визначити шкалу пріоритетів, що дозволить виділити ті особливості тексту оригіналу, які вважатимуться провідними. Адже адекватно передати всі аспекти оригіналу не завжди можливо, але це не має призводити до втрат у перекладі.

Лінгвістичні труднощі виникають у зв'язку з наявністю величезного числа стійких виразів, афоризмів у мові оригіналу; також між мовами оригіналу та перекладу не завжди можна знайти мовні паралелі, семантичні та

структурні аналоги, однакові моделі речень чи словосполучень, повний збіг семантичних значень слів тощо.

При перекладі художньої прози перекладачу необхідно знайти потрібний відповідник, який був би адекватним українському слову, тобто мав би те ж значення, те ж стилістичне забарвлення і викликав би в читача схожі асоціації. Труднощі цього завдання обумовлено складною природою слова, його багатогранністю й семантичним багатством.

Оскільки художній переклад є складним творчим процесом, в ньому використовуються різні перекладацькі трансформації, такі як: стилістичні, морфологічні, синтаксичні, семантичні, лексичні та граматичні.

Головне, що у процесі прийняття перекладацьких рішень треба дбати про те, щоб зберегти комунікативну функцію тексту, забезпечити при перекладі відповідність нормам мови оригіналу.

Опрацьовані матеріали свідчать про багатосторонній потенціал перекладацьких трансформацій у вирішенні зазначених проблем.

У нашій роботі особливості перекладацьких трансформацій розглянут на матеріалі повістей Марфії Матіос. Творчість письменниці викликає багато дискусій та є об'єктом вивчення широкого кола науковців. Різні аспекти специфіки творів Марії Матіос досліджували Я. Голобородько, Д. Павличко, Г.Я. Павлишин, К. Турин, В. Клименко, Т. Тебешевська та інші. Особливу увагу науковців привертають питання традиційних та новаторських жанрових моделей у прозі М. Матіос, типології жіночих образів; українські національні коди й їх лінгвістичні репрезентації; місце письменниці в сучасному літературному процесі.

Далі в нашій роботі ми розглянемо та порівняємо текст оригіналу та текст перекладу, та проаналізуємо, які лексичні трансформації були використані перекладачем для того, щоб максимально наближено передати зміст та колорит прози Марії Матіос.

РОЗДІЛ 2

ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ПОВІСТЕЙ МАРІЇ МАТІОС

2.1. Трансформації. Види лексико-семантичних трансформацій.

Переклад художнього тексту – це завжди дуже складна проблема. Не можливо створити абсолютний аналог тексту-оригіналу. Тому головне завдання перекладача – максимально адекватно й точно передати зміст художнього твору, його цілісність, орієнтуватись на його еквівалентність, наближеність потенційного емоційного впливу на читача до враження, яке справляє оригінал, та при цьому дотриматися відповідних норм мови, на яку робиться переклад.

Точні мовні паралелі між мовами різних груп досить рідко зустрічаються. Мови різняться семантичними та структурними моделями, не завжди збігаються значення слів, адже навколишній світ по-різному структурується та систематизується різними мовами. Слова однієї мови можуть не мати своїх відповідників в іншій, або ця відповідність може бути неповною, багатозначні слова можуть мати різні варіанти перекладу.

Тому основою більшості прийомів перекладу стає явище трансформації. Саме слово «трансформація» в перекладі з англійської означає «Один з методів породження вторинних мовних структур, що перебуває у закономірній зміні основних моделей (або ядерних структур)» [2, с. 480]. Сучасний словник лінгвістичних термінів визначає це явище як «Лінгвістичне перетворення структури композиції із збереженням сенсу (інваріантність сенсу щодо перетворень структури)» [17, с. 419].

Проблема перекладацьких трансформацій завжди привертала увагу філологів. Серед відомих лінгвістів, які працювали і продовжують працювати у цій сфері – В. Арнольд, Л.С. Бархударов, В.Н. Комісаров, І.В. Корунець,

В.Г. Гак, Я.І. Рецкер, Г.Д. Томахін, О.Д. Швейцер, О.Л. Семенов, С.Є. Максимов та інші.

Серед питань, що розглядаються сучасними науковцями – визначення та інтерпретація цього поняття, види трансформацій та їх причини, реалізація у художніх творах.

Існує декілька визначень цього терміну, а також різні підходи до створення класифікації та моделей трансформаційних перетворень. Майже всі сучасні дослідження на зазначену тему починаються саме з огляду підходів різних науковців до цієї проблематики (В.В. Рибенко, І.Ф.Лощенова, С. Мерквіладзе та інші).

Під перекладацькими трансформаціями загалом розуміють специфічні перетворення, які дозволяють здійснити перехід від одиниць вихідної мови до одиниць мови перекладу. Це своєрідний тип «міжмовного перефразування», необхідний для того, щоб зробити адекватний і достатньо точний переклад твору. Саме такі численні та якісно різноманітні міжмовні перетворення, які здійснюються для досягнення перекладацької еквівалентності («адекватності перекладу») всупереч розбіжностям у формальних та семантичних системах двох мов, Л.С. Бархударов називав перекладацькими трансформаціями [3, с. 190]. Я. І. Рецкер, один із найбільш цитованих дослідників з цієї тематики, розуміє під лексичними трансформаціями «прийоми логічного мислення, за допомогою яких ми розкриваємо значення іншомовного слова в контексті і знаходимо йому <...> відповідне, яке не збігається із словником у рідній мові» [59, с. 38]. О.Д. Швейцер, однак, побачив певну метафоричність змісту самого терміну в тому значенні, в якому воно використовується в перекладознавстві: «перекладацькі трансформації є по суті міжмовними операціями "перевираження" сенсу» [71, с. 118].

Український дослідник І.В. Корунець визначає перекладацькі трансформації як зміни у структурній формі мовних одиниць, які відбуваються через несумісність засобів вираження мови перекладу, що робить неможливим перенесення в неї певних одиниць мови оригіналу, або

мають за мету притримуватися до стилю уривка мови оригіналу і зберегти виразність смислових одиниць мови [30, с. 361].

Існує багато типів та підходів до класифікації перекладацьких трансформацій. Остаточної типології ще немає, як і не визнано ще універсального критерію, за яким вона має будуватись. Науковці, які працюють над проблемою класифікації, загалом виокремлюють стилістичні, синтаксичні, морфологічні, семантичні, граматичні та лексичні трансформації.

Граматико-синтаксичні прийоми досягнення адекватності представлені такими перекладацькими трансформаціями, як граматичні заміни, членування та об'єднання речень, перестановки, антонімічний переклад, тощо. Метою застосування трансформацій такого типу є подолання граматико-синтаксичних розбіжностей між вихідним текстом та текстом перекладу, особливостей граматичних систем мов, а також культурних розходжень.

Лексичні трансформації, які ми досліджуємо в нашій роботі, визначаються як «відхилення від словникових відповідностей» [1, с. 154]. За В.І. Карабаном, сюди відносяться різного роду зміни лексичних елементів вихідної мови під час перекладу з метою еквівалентної передачі їх стилістичних, семантичних та прагматичних характеристик із врахуванням мовленнєвих традицій культури мови перекладу [22, с. 301].

Причинами лексико-семантичних трансформацій, на думку Ю.Е. Мюллер, є «розбіжності в семантиці або стилістичних характеристиках лексичних одиниць, необхідність синтаксичної перебудови пропозиції, відмінності у сполучуваності слів, керуванні та валентності дієслів, розбіжності екстралінгвальних знань реципієнтів оригіналу та перекладу, неuzuальність дослівного перекладу або семантична надмірність оригіналу» [47, с. 156]. І.М. Думчак вважає, що лексичні трансформації здійснюються через «несумісність виразних мовних засобів мови перекладу, що унеможлиблює передачу деяких одиниць мови оригіналу мовою перекладу, або з метою збереження стилю значеннєвих одиниць мови перекладу і,

таким чином, утримують виразність значеннєвих одиниць мови оригіналу» [15, с. 41].

Н.В. Рибенюк серед багатьох факторів, що спричиняють появу лексико-семантичних трансформацій, вважає найголовнішими 1) наявність різноманітних ознак предмета, явища, поняття; 2) відмінність у смисловому обсязі слова; 3) характер семантичного контексту і особливості сполучуваності слова. [60, с. 254].

Різні науковці виділяють різні підтипи лексичних трансформацій. В.Н. Комісаров, який досліджує граматичні, лексичні та лексико-граматичні трансформації, виділяє такі лексичні підтипи трансформацій, як транскрибування, транслітерація, калькування, та лексико-семантичні зміни (генералізація, конкретизація, модуляція) [27, с. 172-173]. С.Є. Максимов пропонує розглядати генералізацію, диференціацію, конкретизацію, смисловий розвиток, антонімічний переклад, компенсацію та повну перестановку сегментів тексту як ключові види лексичних трансформацій: [41, с. 72]. На думку Я.І. Рецкера слід звернути увагу на такі підтипи: диференціація, конкретизація, генералізація, смисловий розвиток, антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсація втрат у процесі перекладу [59, с. 45]. З класифікацією Я.І. Рецкера повністю погоджується Н.В. Рибенюк [60, с. 253].

Не зважаючи на певні розбіжності в думках науковців, як зазначає В.В. Рибенюк, всі дослідники погоджуються з тим, що невід'ємною рисою адекватного перекладу має бути збереження змісту і форми оригіналу, «при цьому передача змісту з урахуванням прагматичної настанови (мети комунікації) є пріоритетною і, за умови об'єктивної необхідності, може диктувати зміну форми оригінального тексту» [60, с. 253].

Спробу узагальнити праці авторів різних концепцій та створити розгорнуту класифікацію лексичних трансформацій, визначити сутність самого поняття лексичних трансформацій та розглянути різні теорії розподілу лексичних трансформацій зроблено у розвідці О.С. Богайчук «Лексичні

трансформації в перекладі» [7]. В результаті проведеного аналізу автор робить висновок, що лексичні перетворення можна поділити на: конкретизацію, узагальнення, антонімічний переклад, компенсацію, додавання слів, пропуск слів, змістовий розвиток [7, с. 143].

Серед різних типів лексичних трансформацій найпростішими вважаються *опущення* та *додавання*.

При перекладі художніх текстів для передачі змісту часто потрібно ввести додаткові слова. Серед причин можемо назвати, по перше, розходження в структурах речень. Наприклад, на відміну від більш компактних, коротких речень англійською мовою українська мова вимагатиме більш розгорнутих речень або висловлювань для передачі тієї ж думки. Так само, відсутність відповідної лексеми, або її лексико-семантичного варіанту, може стати причиною для введення додаткових слів при перекладі.

Трансформація опущення слів також може бути виправдана з погляду адекватності перекладу. Вилучаються, як відмічають науковці, семантично надлишкові елементи оригіналу, тобто ті елементи смислу, які певним чином дублюються в оригіналі, або передача яких мовою перекладу може порушити норми останньої [9, с. 6]. Важливо звертати особливу увагу на усунення в тексті перекладу тих плеонастичних або тавтологічних лексичних елементів, які за нормами мови перекладу є частинами імпліцитного смислу тексту [30, с. 311].

Серед складних трансформацій, прийнятих в теорії перекладу, виділяють такі їх типи як конкретизацію, генералізацію, антонімічний переклад, змістовий розвиток, модуляцію.

Конкретизація – це заміна слова або фрази мови оригіналу, які мають широке предметно-логічне значення, словом або фразою мови перекладу, які мають вужче значення. Причиною звернення до конкретизації можуть бути відсутність відповідної лексеми з широкою семантикою, або якщо ця лексема в мові перекладу має інші відтінки значення, конотативні семи, які унеможливають її використання при перекладі. Одиниця мови оригіналу

висловлює родові поняття, а одиниця мови перекладу – видові поняття [46, с. 95]. Наприклад, англійське слово *meals* скоріше за все буде перекладено більш конкретним *сніданок, обід* чи *вечеря*, залежно від контексту.

Контекстуально конкретизація може бути обумовлена факторами конкретного тексту, його стилістичними характеристиками, або прагненням запобігти повторам, чи досягнути більшої образності.

Генералізація, процес протилежний конкретизації, представляє собою заміну слова або словосполучення мови оригіналу з вузьким значенням на слово мови перекладу з більш широким, або більш загальним значенням, родовим поняттям [28, с. 244]. До генералізації вдаються, наприклад, коли йдеться про національно-специфічні феномени, які не мають еквіваленту в мові перекладу і тому само слово-найменування нічого не скаже носію іншої мови, якщо не бути замінено більш загальним поняттям. Або якщо треба уникнути буквалізму. Так, наприклад, слово *рука* може бути перекладено на англійську декількома варіантами – *hand, arm, wrist*.

Причинами таких заміन можуть також бути стилістичні мотиви, за якими загальне значення стає більш прийнятним у контексті художнього твору.

За спостереженням Н.В. Проценко, при перекладі з англійської мови на українську генералізація застосовується набагато рідше, ніж конкретизація. Науковець пов'язує це з особливостями англійських одиниць, які «частіше мають більш абстрактний характер, ніж українські, що стосуються того ж поняття» [57, с. 69].

При антонімічному перекладі речення в стверджувальній формі в мові оригіналу замінюється на негативну форму при перекладі та, навпаки, заперечне речення стає стверджувальним, або відбувається заміна певних лексичних одиниць на протилежні. Іноді така трансформація дозволяє досягти значної благозвучності. Головне при цьому – зберегти незмінним зміст твору, що перекладається. Наприклад, англійська конструкція *I wish* потребує перекладу «навпаки» *I wish it was summer now* – *Шкода, що зараз не літо*.

В.І. Карабан виокремлює три прийоми такої трансформації на лексичному рівні та називає негативацію, за якою слово замінюється відповідником із часткою *не* (наприклад, *small* – невеликий); позитивацію, за якою, навпаки, слово із заперечною семою перекладається лексемою без заперечення в семантичному значенні (наприклад, *unabbreviated* – повний); анулювання двох негативних семантичних компонентів (*not impossible* – можливий) [22, с. 291].

Прийом **змістового розвитку**, чи **смислового узгодження**, багатьма дослідниками та перекладачами вважається одним із найбільш складних. Він означає «відхід від прямої словникової відповідності перекладеному слову, словосполученню, тобто такої відповідності, яка безпосередньо впливає із зазначених у ньому значень» [15, с. 43].

Слово, не зважаючи на його узуальне семантичне значення, перекладається контекстуальним відповідником, який все ж має бути логічно пов'язаним із оригінальною лексемою [46, с. 79]. Як правило, мова йдеться про метафори, метонімію та їх заміни.

Різновидом змістового розвитку вважається **цілісне перетворення** (його виділяє Я. Рецкер), яка передбачає перетворення як окремих слів, так і речень. Такі перетворення носять комплексний характер.

Прикладом **модуляції** може бути переклад, при якому причина замінена наслідком. Як пояснюють І.М. Клименко та І.С. Зоренко, «Логічний зв'язок між такими поняттями має бути настільки очевидний і семантично достатній, щоб у перекладі причину можна було б замінити наслідком чи навпаки, або (в іншому разі) ціле частиною» [25, с. 88]. Тобто при перекладі слова вихідної мови має бути знайдено такий відповідник мови-перекладу, значення якого логічно впливає із значення оригінальної лексеми.

Компенсація, на думку І.М. Думчак, надає тексту перекладу стилістичних особливостей, коли «немає прямої відповідності між стилістичними засобами мови джерела і мови перекладу» [15, с. 43]. Дослідниця доводить, що компенсація необхідна, коли у текстах

зустрічаються символи, каламбури, стилістично позначені слова. Це вимагає від перекладача необхідність «компенсувати» таку відсутність словникових одиниць, використовуючи стилістично подібні елементи, висловлювання, мовні засоби, що мають близьке стилістичне забарвлення чи подібний експресивний заряд. Приклад: «Bingo! – Отакої! Оце то да!».

О.С. Богайчук, посилаючись на Я. Рецкера називає компенсацією такий тип перекладу, коли елементи змісту оригіналу, втрачені під час перекладу, у тексті передаються іншим засобом, «причому не обов'язково у тому ж самому місці тексту, що і в оригіналі» [7, с. 144].

Таким чином, на думку всіх дослідників, необхідність використання перекладацьких трансформацій викликана розбіжностями лексико-семантичних систем та стилістичних норм мов оригіналу та перекладу, контекстом та «розходженням національно-культурних традицій країн» [11, с. 82].

Складність самої проблеми викликає складність створення єдиної класифікації лексико-семантичних трансформацій, і науковці продовжують вести диспути на цю тему та пропонувати нові підходи.

В нашій роботі ми йдемо за принципом типології, запропонованим Я. Рецкером, і використаємо її принципи для того, щоб розглянути лексичні трансформації, які ведуть до збільшення/зменшення обсягу висловлювання, а також призводять до зняття метафоричності або до стилістичного зниження при перекладі творів Марії Матіос на англійську мову.

2.2 Лексичні трансформації, які призводять до збільшення обсягу речення вихідної мови

Як відомо, перекладачі вдаються до лексичних трансформацій, коли відповідники того чи іншого слова вихідної мови у словнику не можуть бути вживані в перекладі через їх семантичну або контекстуальну невідповідність.

За нашим спостереженням, перекладач, для збереження та адекватної передачі інформації вдається до змін формальних, або семантичних компонентів, збагачує висловлення стилістично.

Серед головних способів збільшення обсягу висловлення, що застосовані перекладачем, відмітимо додавання, прийоми семантичного/смислового розвитку, семантичної модифікації, збільшення обсягу висловлення та стилістичне збагачення через метафору, прийом генералізації та, іноді, конкретизації, прийом комплексного перетворення, як різновид смислового розвитку. Зазначимо, що всі ці способи можуть бути ускладнені. Наприклад, прийом конкретизації доповнений антонімічним перекладом, тощо.

Одним із найпоширеніших способів збільшення обсягу речення вихідної мови є спосіб **додавання**, причиною якого найчастіше є невідповідність синтаксичних структур англійської та української мов, відсутність відповідної лексики, що потребує введення додаткових слів при перекладі, а також стилістичні особливості опису/розповіді. Намагаючись максимально точно передати враження від подій історії, перекладач додає слова, які, здавалось би там не потрібні.

Наприклад, збільшення об'єму викликане відсутністю словникового відповідника:

Укр.: «... як алича ...» [90, с. 19]

Engl.: «... *like wild sour plums* ...» [93, с. 110], де українське слово 'алича' описано трьома лексемами *wild sour plums*.

Однак таких прикладів в перекладі з М. Матіос – не багато. Діалектичні слова будуть розглянуті окремо. Звичайні узуальні слова, як правило, мають англійські еквіваленти, і це лише рішення перекладача, які з них будуть використані у тексті. За нашими спостереженнями, збільшення обсягу вислову іноді відбувається при використанні слів, які не є прямим відповідником оригіналу, але допомагають створити еквівалентний емоційний образ.

Наведемо приклади додавання слів, які дещо змінюють конотативні особливості висловлювань:

Укр.: «...*смачно спорожнюючи бочки ... несмачного пива ...*» [90, с. 1]

Engl.: «...*with great gusto emptied whole barrels of ... beer ...*» [93, с. 78]

- додано слово *whole* – «цілі бочки пива», підкреслюючи любов чоловіків до п'янства. Цей контекст додатково підкреслено семантичною трансформацією, за якою слово *смачно* (спорожнюючи) (*смачно* – «про задоволення, яке відчуває хто-небудь від чогось приємного на смак» [87]) замінено на - *with great gusto* (*gusto* – «*enthusiasm and energy in doing something*» [94]), перетворивши смакування несмачним пивом на його енергійне розпивання великими дозами.

Змінюється стилістичний тон і у прикладі:

Укр.: «... *тільки схлипувати ...*» [90, с. 16]

Engl.: «... *Just gently sob ...*» [93, с. 109]

Збільшення обсягу відбувається при додавання слова *gently* із семами легкості, лагідності та спокою (див. «*in a way that is soft and light, not strong, extreme or violent; in a calm, kind and quiet way*» [94]) яке стилістично модифікує висловлювання, додаючи емоційний компонент та виразність.

У іншому прикладі:

Укр.: «... *налінуватися на все життя ...*» [90, с. 6]

Engl.: «... *laze away so that it would last her a lifetime ...*» [93, с. 87]

- коротка фраза *на все життя* трансформована у повноцінне речення, еквівалентне за змістом, але довше за обсягом. Зазвичай, англійські речення мають тенденцію до компактності та досить стислого висловлення думки. Думається, такі розлогі речення-переклади дещо «видають» українського перекладачі. Аналогічні приклади:

Укр.: «... *Або навпаки...*» [90, с. 7] – Engl.: «... *Or the exact opposite could occur ...*» [93, с. 89]

Укр.: «...*ніжачись у постелі перед своєю щоденною каторгою...*» [90, с. 9] – Engl.: «...*Laze about in bed... before her day of hard labour began ...*» [93, с.

93] - значно довші речення, які не несуть додаткової емоційної нагрузки чи доцільної у даному контексті інформації; скоріше маємо приклади, коли перекладач намагався зробити переклад більш наглядним, чи повніше виразити думку.

Краще із точки зору граматики англійського речення звучить і такий переклад із Москалиці:

Укр.: «...відвести людські бесіди від правди, а дитину — від осудливих обмов...» [89, с. 193]

Engl.: «...*to deflect...to shield her child from censuring slander*» [93, с. 9]
- де додавання дієслова *to shield* робить речення граматично більш правильним, що відображає типову структуру англійського синтаксису. Аналогічне додавання з метою покращення висловлювання у прикладі:

Укр.: «...*Бо насправді було так ...*» [89, с. 193]

Engl.: «...*For in reality this is what had happened...*» [93, с. 9]

Деякі додавання застосовуються для передачі англomовному читачеві інформації, яка йому не відома в силу того, що це суто українська реальність:

Укр.: «... *перестав ходити до Катринки рівно за день до Маковця ...*» [89, с. 193] – Engl.: «... *stopped seeing Katrinka exactly a day before the festival of Makovey on 14 August...*» [93, с. 9] – перекладач ввів додатково дату свята.

Прийом семантичного/сміслового розвитку, що передбачає заміну словникових відповідників оригінального тексту контекстуальними, близькими за значеннями, дозволяє уникнути буквалізму, досягнути більшої образності та інформативності речення. Як наприклад:

Укр.: «... *механічний «Зінгер»...*» [90, с. 10]

Engl.: «... *pedal-driven Singer ...*» [93, с. 94]

- сучасному англomовному читачеві, думається, запропонований переклад зрозуміліший, ніж буквальний *mechanical*.

В іншому прикладі

Укр.: «... *говорили пошепки й майже одночасно ...*» [90, с. 11]

Engl.: «... *spoke in hoarse whispers, interrupting each other* ...» [93, с. 99]

- семантичний розвиток зазнав прислівник *пошепки*, який трансформувався у ад'єктивне словосполучення *in hoarse whispers*, що додає образу стилістичної забарвленості через використання прикметника *hoarse* – ‘хриплий’, ‘сиплий’ («voice sounds rough and unpleasant, especially because of a sore throat» [94]), а також фраза *говорили майже одночасно* замінена контекстуально синонімічною *interrupt each other*, також стилістично яскравою, так як створюється образ жадібних до пліток людей, що навіть не слухають та перебивають один одного.

Інший приклад:

Укр.: «... у шаленому *темні* «молдовеняски» чи «жоку»...» [90, с. 2]

Engl.: «...*as they performed the furious moldoveneasca and zhok dances*...» [93, с. 79]

Семантичний розвиток отримано за рахунок заміни опису молдавських танців, які характеризуються шаленим темпом, описом його виконання, що викликало необхідність введення підмета з присудком. Трансформовано: «танцювати у шаленому темпі» в «виконувати шалений танець»

Приклад семантичного розвитку, що супроводжується зміною граматичної конструкції – дієслово з об'єктом замінено дієсловом із пасивною конструкцією, що контекстуально відповідає ситуації твору:

Укр.: «... *остерігатися людського осуду* ...» [90, с. 3]

Engl.: «... *avoid being judged by others* ...» [93, с. 80].

Виправданий семантичний розвиток іншому прикладі:

Укр.: «... *пропадав у від'їздах* ...» [90, с. 4]

Engl.: «... *disappear(ed) on long trips* ...» [93, с. 82].

Фраза в українському оригіналі *пропадав у від'їздах* – не потребує додаткового уточнення, яке зроблено у англійському перекладі – *long trips* ‘довгі подорожі’. У семантиці українського дієслова *пропадати* є компонент «бути довго відсутнім» (Великий). Дослівний англійський відповідник

disappear має дещо інші значення – ‘пропасти’, ‘зникнути’ («*become impossible to see, stop existing*» [94]) і тому потребувало уточнення *on long trips*.

Інший приклад:

Укр.: «... коли за Катрею скригнула дерев'яна хвіртка...» [90, с. 12]

Engl.: «... the moment that the gate *creaked shut* behind Katria ...» [93, с. 101]

Семантичний розвиток відбувається, так як дієслово *creaked*, що описує звук хвіртки, отримало додаткову характеристику *creaked shut* – що звучить достатньо природньо в даному контексті, надаючи фразі певної завершеності, хоча і спричиняє збільшення обсягу висловлення – Катерина пішла, і хвіртка за нею закрилась.

Укр.: «... *непробудна ніч* ...» [90, с. 18]

Engl.: «... *endless dark night* ...» [93, с. 113]

Достатньо важке для перекладу словосполучення з прикметником – *непробудна ніч* – семантика якого об'єднує компоненти *непробудний* - «дуже міцний (сон); те, що не має меж, відзначається великою мірою чогось» [87] та *сон* «темна частина доби» [87], й зазнало у перекладі семантичного розвитку і, при невеликому збільшенню об'єму, оформилось у досить вдалий відповідник *endless dark night*.

Синтаксично ускладнені українські речення, які завдяки афіксації можуть з'єднувати слова у будь-якому порядку, і відсутність такої можливості в англійській мові, вимагають від перекладача звернення до лексичних і граматичних трансформацій. Така зміна у наступному прикладі супроводжується додаванням низки лексем і приводє до значного семантичного розвитку речення:

Укр.: «... засудженого колективним осудом місцеві люди ігнорували в один і давно перевірений спосіб — повним мовчанням та бойкотом: переходом на протилежний бік вулиці.» [90, с. 3]

Engl.: «...And a sentence handed down by this collective court was carried out in a singular, but well-tried manner – complete silence and a total boycott;

everyone would cross to the other side of the street on catching sight of the guilty party» [93, с. 81]. Перекладач значно збільшив об'єм вислову, надавши йому більшої наглядності. Спостерігаємо зміну порядку слів, граматичні зміни – активного та пасивного станів, семантичний розвиток та додавання достатньо довгої фрази *on catching sight of the guilty party*, яка може бути ситуативно доцільною.

Однак цілий ряд лексичних додавань нам здався не зовсім зрозумілим та вдалим. Перекладач іноді вдається до надмірної описовості, невиправдано збільшуючи обсяг речень.

Наприклад:

Укр.: «... такого... вже не витримала би ...» [90, с. 18] – Engl.: «... *couldn't bear for something like that to happen ...*» [93, с. 115]

Або

Укр.: «...Хай би тлумачили, проте не осудливо...» [90, с. 3] – Engl.: «...*Let them figure it out any way they wanted, as long as they weren't judgemental*» [93, с. 80]

Укр.: «...Кого осиротили на дійну корову чи відгодовані свині, не кажучи про кури...» [89, с. 193] - Engl.: «...*Some farmers were left without a milking cow or a fattered hog. Not to mention all the chicken that had disappeared...*» [93, с. 9]

У наведених прикладах, на наш погляд, доволі короткі і лаконічні фрази оригінального тексту перетворились на розлогі і занадто багатослівні речення у тексті перекладу. Так, у останньому прикладі, близький розмовному стиль Матіос, який дозволяє використовувати неповні синтаксичні конструкції (частина речення, ... *не кажучи про кури...*), коли випущені члени речення контекстуально зрозумілі, перекладач більше піклується про «граматичність» перекладу і надає повноцінне розгорнуте речення (*Not to mention all the chicken that had disappeared*), дещо втрачаючи стильові особливості оригінального тексту.

У наступному прикладі:

Укр.: «... зробили з її дитиною страшну справу ...» [90, с. 7]

Engl.: «... had a very terrible effect on her baby ...» [93, с. 89]

- крім заміни словникових відповідників на контекстуальні, не пов'язані з оригіналом (*зробили страшну справу* замінено на *мали жахливий ефект* – причина замінена на слідство), особливо дивує використання прислівника міри/ступеню *very* із прикметником крайнього ступню (Engl. - extreme adjective) *terrible*, що зазвичай не відповідає нормі англійської мови. Можемо розглядати це як помилку перекладача, або ж спробу зробити речення стилістично більш переконливим.

Іще приклад:

Укр.: «... Зголоднілі від суцільних дефіцитів мишинські модниці ...» [90, с. 10] – Engl.: «...*The young fashion-conscious local lasses, hungry for goods, which were never available in the stores* ...» [93, с. 94]

Можемо припустити, що в останньому прикладі перекладач мав намір через переклад пояснити реалії радянського життя, замінивши іменник *дефіцити* довгою фразою. Однак у визначені *мишинських модниць* – вдався до тавтології: у семантиці англійського слова *lass* уже заложено значення «молода» (див., *lass* – «a girl; a young woman» [94]).

Така ж тавтологія у іншому перекладі:

Укр.: «... розправлялися з паничами ...» [90, с. 17]

Engl.: «... meted out punishments to the sons of their lords ...» [93, с. 110]

- де фразове дієслово *mete out* має сенс покарання (відповідно до Оксфордського словника, *mete out* – «to give somebody a punishment» [94]). Зазначимо, що слово *паніч* дійсно має викликати труднощі при перекладі як реалія суто українського життя. Однак англійській мові не властиво використовувати конструкцію з прийменником *of*, коли мова йдеться про людей – мабуть, присвійний відмінок звучав би більш автентично, та скоротив би невинуватий об'єм речення.

Деякі труднощі перекладу відчуваються також у таких лексичних трансформаціях:

Укр.: «...її здитиніле тіло ...» [90, с. 14]

Engl.: «...*her body, which had regressed to childhood ...*» [93, с. 104]

Тут ми бачимо авторський семантичний неологізм, походження якого можна прослідкувати з дієслова *дитинитися* – «впадати в дитинство; поводитися як дитина» [87]. Перекладач вдається до семантичного розвитку цієї лексеми у прикметниковому звороті здитиніле тіло, де вона у контексті твору набула характеристик – *маленьке, дитяче, слабке*, замінивши його реченням із дієсловом активного стану *had regressed* із характеристиками – *повернулась до дитинства* і може викликати асоціації іншого порядку, що зазвичай асоціюються із ментальними процесами. Думається, що порівняльні конструкції тут звучали б точніше (наприклад, *...her body that grew smaller, like a child's... her childlike body...*).

Прийом **семантичної модифікації** також часто призводить до збільшення об'єму речення. При цьому спостерігаємо не просто додавання лексичних одиниць до тексту, а вибір семантично відмінних слів, які, тем не менше, повинні максимально адекватно передати зміст.

Укр.: «... *не затулялася* ...» [90, с. 13]

Engl.: «... *didn't ... try to avoid his blows* ...» [93, с. 101]

Прямий переклад українського слова *затулятися* на англійську мову (можливі варіанти – *hide, hide away, cover oneself*) не відповідає змісту речення, тому перекладач вдало використав розгорнуту конструкцію *try to avoid his blows*, яка адекватно пояснює, що відбувається у цьому епізоді повісті.

Укр.: «... містечко скидалося на екзотичного пташка...» [90, с. 1]

Engl.: «...*it had the appearance of a strange bird...*» [93, с. 78]

- приклад модифікації лексеми *скидатися* (тобто *бути схожим на кого-, що-небудь; нагадувати когось, щось* [87]) і її заміна фразою *had the appearance of* (*мало вигляд*), що, на наш погляд, не виправдано, так як більш точні варіанти перекладу (*resemble, be like, look like, remind of*) могли б краще передати ідею, закладену в реченні, без збільшення його об'єму.

Укр.: «... приповівся за чаркою ...» [90, с. 4]

Engl.: «...after a glass or two, let slip ...» [93, с. 83]

Значення фрази вихідного тексту, зрозуміле любому українському читачеві – напився й розповів. Діалектне слово *приповідатися* словник пояснює як «розповідати комусь свої думки» [87]. Семантична модифікація *за чаркою* - *after a glass or two* у комбінації з семантично близьким ідіоматичним виразом *let slip* («give somebody information that is supposed to be secret» [94]) дозволяє точно передати контекст. Трансформація спричинена екстралінгвістичними присинами.

Семантична модифікація, що привела до збільшення обсягу в наступному прикладі:

Укр.: «... потрощила чиюсь живу душу ...» [90, с. 18]

Engl.: «... crushed some living soul to death ...» [93, с. 112]

- викликана семантичними і конотативними особливостями модифікованого слова – *потрощила*. Його словникова дефініція – «з силою розламати, розбити на частини, розтрити; повбивати всіх, або багатьох» [87, с. 1090] виправдовує додавання слова *to death* при перекладі цієї лексичної одиниці, за якою досить нейтральне слово *crushed* – ‘роздавила’ отримає додаткові відтінки значення – ‘повністю, зовсім’.

Зазначимо, що деякі семантичні модифікації викликані необхідністю пояснити екстралінгвістичний феномен читачеві, який не знайомий із реаліями радянського життя. Наприклад:

Укр.: «... людей за нетрудові доходи ...» [90, с. 10]

Engl.: «... people who earned income without toiling ...» [93, с. 93]

Фраза *нетрудові доходи* може бути не зрозумілою англійському реципієнту. Більш того, прямий відповідник підібрати досить важко. У цьому випадку перекладач пропонує ціле речення – заробляли/отримували дохід не працюючи важко. Цікаво, що використане перекладачем слово *toil* (його значення за словником – «work very hard and/or for a long time, usually doing hard physical work» [94]) – доволі точно описує саме те, як люди за радянських

часів тяжко працювали. Але в цілому, читачеві з іншої культури, на наш погляд, буде доволі важко зрозуміти, що мається на увазі, а також те, що М. Матіос тут використовує гірку іронію, розповідаючи про будні простих людей. Здається, більш зрозумілим було б перефразування – «не обложений податком дохід», хоча воно б втратило «радянський компонент». Чи є виправданим таке збільшення об'єму речення, та який вибір кращий – це питання, які завжди стоять перед перекладачем. Однак серед різних варіантів відповідників, у цьому прикладі було вибрано саме трансформацію фрази у речення.

Збільшення обсягу висловлення та стилістичне збагачення через метафору.

Укр.: «... відчула нову біду ...» [90, с. 12]

Engl.: «... *could feel that a new misfortune was afoot* ...» [93, с. 100]

Заміна фрази на речення супроводжується метафоричною трансформацією: біда *приходила* / *насувалася*, і, таким чином більш нейтральне речення оригіналу отримує додаткові стилістичні характеристики у перекладі. Нам здається, тут важливо не так фактичне збільшення об'єму речення, як збільшення смислового об'єму.

На жаль, деякі спроби перекладу видають семантичні похибки.

Наприклад, у конструкції:

Укр.: «... *опісля полегшено зітхаючи*...» [90, с. 1]

Engl.: «...*breathed a heavy sigh of relief*...» [93, с. 78],

- бачимо використання семантично антонімічних лексем – *полегшено* та *heavy* 'тяжкий'. Жінка в результаті – тяжко зітхнула. Деяку компенсацію смислу ця конструкція набула у сполученні (*sigh*) *of relief*.

Збільшення обсягу вислову у прикладі:

Укр.: «... з *повсюдних* на той час *радіоточок* говорили ...» [90, с. 2]

Engl.: «... *radio programmes spoke* ...» [93, с. 79]

- відбувається через використання словосполучення *radio programmes*, яке за обсягом семантично складніше, ніж український оригінальний відповідник *радіоточки*. Відмітимо, по ходу, опущення слова *повсюдних*, яке зменшує формальний обсяг речення.

Прийом *генералізації*, переходу від видового поняття до родового, приводе до заміни слова більш вузької семантики словом із ширшим значенням. Іноді така заміна супроводжується збільшенням фактичного обсягу речення. Наприклад:

Укр.: «...А декого з тутешніх...лишили навіть із приплodom...» [89, с. 16] - Engl.: «... But some of the locals... were instead left with an addition to the household ...» [93, с. 9].

Цікава семантична трансформація українського іменника *із приплodom* у англійську фразу *an addition to the household*. Словникова дефініція слова *приплід* вказує на використання цієї лексеми виключно у сільськогосподарчому сенсі («Приріст, збільшення потомства у тварин, які мають господарче значення, молодняк, народжений тваринами; потомство; виводок» [91, с. 1086]). Коли Матіос пише про вагітність Катрінки, вона вдається до гіркої іронії. У англійському перекладі, перекладач використав фразу, яка також звучить іронічно, але більш загально *household* («those who dwell under the same roof and compose a family» [95]) – все, що в домі.

Ще приклади:

Укр.: «... *неліниві до помічання* ...» [90, с. 20]

Engl.: «... *sensitive to such things* ...» [93, с. 115]

Трансформація лексеми конкретної семантики *помічання* (в свою чергу, це авторським неологізмом від дієслова *помічати*, тобто бачити зором – слово *помічання* відсутнє в словниках) в словосполучення абстрактної семантики – *such things* супроводжується антонімічним перекладом – *неліниві-sensitive*, які контекстуально набувають близькі характеристики – зацікавленості, швидкої

реакції на події (див., *sensitive* – «reacting quickly or more than usual to something» [94]).

Лексема *intoxication* має більш загальне значення – *сп'яніння*, ніж семантично більш конкретне – *хміль*.

Подібні приклади узагальнення та генералізації:

Укр.: «...заберуть у райвідділ міліції...» [90, с. 9] – Engl.: «...Will ...imprison her...» [93, с. 93] – *райвідділ міліції* замінено більш загальним – *imprison* ‘посадити в тюрму’.

Укр.: «...щастя, яке вгорнуло її туманом і хмелем...» [90, с. 17]. – Engl.: «...*engulfed her in a mist of intoxication*...» [93, с. 110] – *хмель* замінено більш загальним поняттям *intoxication* ‘сп'яніння’.

Прийом генералізації може бути ускладнений **антонімічним** перекладом:

Укр.: «... *Колективний місцевий осуд* ...» [90, с. 31]

Engl.: «... *Negative public opinion* ...» [93, с. 80]

Лексема з більш широким значенням *opinion* використана із словом заперечливої семантики *Negative* для максимального наближення до еквівалентності перекладу.

Сам по собі антонімічний переклад використовується не часто:

Укр.: «... *Багато не говорив*...» [89, с. 194] - Engl.: «...*He said very little* ...» [93, с. 11]. Антонімічний переклад і невелике збільшення висловлення.

Протилежний прийому генералізації, прийом **конкретизації** дозволяє добитися більшої інформативності висловлення через використання більш семантично насиченого слова, яке при цьому збільшує семантичний обсяг висловлювання.

Наприклад:

Укр.: «... *військо, жадібне до чужого* ...» [89, с. 193]

Engl.: «... *this army, envious of other people's wealth*...» [93, с. 9]

- українське слово загальної семантики (див. чужий – «належний комусь іншому, не свій» [87, с. 1616]) у перекладі замінено фразою із більш конкретною семантикою *other people's wealth* – 'багатство інших людей.' Звернемо увагу також на семантичну трансформацію слова *жадібний* у *envious of* – із семантикою «заздрощів».

Інші приклади:

Укр.: «...(Христофор) шоферував ...» [90, с. 4] – Engl.: «... worked as a truck driver ...» [93, с. 82] – де збільшення обсягу вислову супроводжується через пояснення: *працював водієм вантажівки*

Укр.: «... він повноцінний ...» [90, с. 15]

Engl.: «... *He was not handicapped* ...» [93, с. 1]

- відсутність адекватного англійського відповідника слову *повноцінний* викликало необхідність антонімічного перекладу і збільшило обсяг речення.

Укр.: «... вісті заповнили вулиці ... містечка ...» [90, с. 20]

Engl.: «...*news had become the talk of ... the town* ...» [93, с. 115]

- скоріше приклад контекстуальної конкретизації, за якої перекладач відмовився від дещо метафоричної лексеми *заповнили* та замінив її фразою, що контекстуально відповідає оригіналу, але збільшує обсяг речення.

Ще кілька прикладів конкретизації, що приводить до збільшення обсягу:

Укр.: «... просився в тепло відігрітися ...» [90, с. 19] – Engl.: «...*asking to come indoors to warm himself* ...» [93, с. 114].

Укр.: «... видимої хвороби не мала вона ...» [90, с. 19] – Engl.: «... *there was nothing visibly wrong with her*...» [93, с. 113].

Укр.: «... не залишивши навіть записки для слідства ...» [90, с. 18] – Engl.: «... *without even leaving a note behind for the crime investigation team* ...» [93, с. 113]

Прийом конкретизації також може бути ускладнений антонімічним перекладом:

Укр.: «... обишувати було кого ...» [90, с. 10]

Engl.: «... *There was no lack of people to sew for* ...» [93, с. 94]

- доволі абстрактне українське слово *когось* у цьому прикладі замінено лексемою конкретної семантики *people*, яке, для збереження змісту, потребувало додавання лексеми *lack* та трансформації стверджувального речення українською мовою у заперечну англійську конструкцію.

Комплексне перетворення, як різновид смислового розвитку, полягає у доцільній зміні висловлювання оригіналу, його переробці із збереженням інформаційної та стилістичної насиченості тексту.

Укр.: «... *даючи знати про себе ...*» [90, с. 14]

Engl.: «... *letting its presence be felt ...*» [93, с. 105]

- приклад непрямого перекладу, за яким зміна граматичної конструкції активного залoga на пасивну викликала майже повну зміну лексичного складу висловлення.

Українські конструкції з дієприкметниковим зворотом, здається, викликають значні труднощі при перекладі. Ще один приклад:

Укр.: «... *не даючи склепити повіки ...*» [90, с. 5]

Engl.: «... *stopping her from catching a wink of sleep ...*» [93, с. 84]

Перекладач вдається до антонімічного перекладу: *не даючи* - *stopping from* та цікаво модифікує англійську ідіому *not get a wink of sleep* / *not sleep a wink* (OSLD) зі значенням «зовсім не спати», уникаючи дослівного перекладу (наприклад, *close the eyelids*) і зберігаючи стилістичне забарвлення вихідного тексту.

Цікавий приклад комплексного перетворення, який привів до збільшення об'єму тексту:

Укр.: «... *ніби гнана у спину батогом погонича ...*» [90, с. 10]

Engl.: «... *as if some devil was perched on her back and spurred her along with a whip ...*» [93, с. 95]

Це не зовсім точний, але яскравий переклад, який нагадує народні казки та мотиви. В українському оригіналі – невелика фраза, що порівнює відчуття Маріці, яка дуже поспішає, з відчуттям людини (чи може тварини), яку

поганяють бато́гом. У перекладі на англійську мову, перекладач пропонує практично свою інтерпретацію відчуття молодої жінки. Думається, що на таке цікаве комплексне перетворення перекладача натякнуло слово *погонич*. Його словникова дефініція – «Той, хто поганяє, проводить запряжених або нав'ючених тварин (коней, волів і т. ін.)» [91, с. 1036], вочевидь, у даному контексті може викликати асоціації з дияволом, що поганяє жінку хлистом. Тому, хоча переклад й не зовсім точний, не можемо сказати, що таке міжмове перетворення перекручує зміст епізоду, або спотворює стилістику твору загалом.

Таким чином, серед найбільш уживаних способів лексичних трансформацій, що спричиняють збільшення об'єму висловлювань при перекладі є додавання лексем, семантичний розвиток, семантична модифікація. Є випадки конкретизації та генералізації. Прийоми трансформації інколи ускладнені – є комплексними, доповнені антонімічним перекладом.

Зведені результати дослідження цього аспекту представлені у таблиці.

Таблиця 1.

Лексичні трансформації, які призводять до збільшення обсягу речення вихідної мови

Тип трансформації	кількість	відсоток
Додавання	76	39%
Семантичний розвиток	44	23%
Семантична модифікація	27	14%
Антонімічний переклад	16	8%
Генералізація	14	7%
Конкретизація	12	6%
Комплексне перетворення	6	3%
Усього	195	100%

2.3 Лексичні трансформації, які призводять до зменшення обсягу речення вихідної мови

Зменшення обсягу висловлювання відбувається, в першу чергу, через прийом *опущення* певних слів чи виразів. Причинами для цього можуть бути – особливості мов, стилістичні особливості, ініціатива (виправдана, чи ні) перекладача.

Розглянемо приклади:

1. Скорочення обсягу, викликане властивостями мови.

Укр.: «... сльози нестримного захоплення...» [90, с. 2].

Engl.: «... *tears of rapture* ...» [93, с. 79].

У цьому прикладі при перекладі було опущено слово *нестримного*, що привело до зменшення обсягу речення, але може бути пояснено семантичним обсягом слова-перекладу *rapture* – «a feeling of extreme pleasure and happiness» [94], одною із сем якого є саме надзвичайно висока ступінь задоволення. Тому опущення слова у цьому прикладі не веде до збіднення висловлення і переклад є достатньо адекватним.

Ще приклад такого опущення:

Укр.: «... майже нечутно мугикати собі під ніс мелодію ...» [90, с. 7]

Engl.: «...*hum a melody under her breath* ...» [91, с. 88].

Опущення прямого перекладу слова *нечутно* виправдано тим, що у семантиці лексеми-перекладу *hum* («a low continuous sound, to sing a tune with your lips closed» [94]) є значення низького приглушеного звуку.

2. Деякі опущення викликані «очевидністю» ситуації і перекладацький текст не втрачає інформативності.

Укр.: «... в темній проймі вхідних дверей ...» [90, с. 4].

Engl.: «... *in the darkened doorway* ...» [93, с. 82].

У наведеному прикладі наблюдаємо узагальнення / генералізацію: *пройма вхідних дверей* – *doorway* («an opening into a building or a room, where the door is» [94]) знімає необхідність повторювати слово *вхідні*, тому що має цю сему в своєму складі.

У наступному приклад:

Укр.: «... чує, як росте в ній щойно зачатий плід ...» [90, с. 4].

Engl.: «... *sense the growing life inside her...*» [93, с. 82].

- родове поняття *life* використане замість *плід*. Зменшення обсягу відбувається через виключення слів *щойно зачатий*, що не впливає суттєво на контекст, хоча український оригінал таким чином додатково підкреслює той факт, що навіть батько ще не знає про дитину, і мати тільки недавно переконалася, що вагітна.

Ще приклад зменшення обсягу, який не несе суттєвих змін у перекладі:

Укр.: «... розперезатися чи скинути з себе одяг перед сном ...» [90, с. 18]

Engl.: «...*taking your clothes off before bed* ...» [93, с. 111] – виключено лексичну одиницю *розперезатися*. Єдину зміну, яку несе відсутність цього слово – жінка могла лягати спади не роздягаючись, лише розперезавшись. Звернемо увагу також на ще один прийом у цьому прикладі – конкретизації через метонімію: *перед сном*- *before bed* – заміна на більш вузьке поняття.

Прийомом конкретизації, коли більш широке поняття замінюється на вузке, родове – на видове, є доволі поширеним явищем:

Укр.: «... порух жіночого єства ...» [90, с. 3]

Engl.: «... *outburst of hers...*» [93, с. 80]

Опущене слово *жіночого* «балансується» займенником жіночого роду *hers*, яке, тим не менше, за своїм семантичним обсягом значно менше, ніж вираз *жіночого єства*.

3. З деякими опущеннями, зробленими, вочевидь, з ініціативи перекладача, доволі важко погодитися.

Укр.: «... фельдшерка з місцевої амбулаторії ...» [90, с. 4].

Engl.: «...*midwife* ...» [93, с. 83].

Семантична підміна *фельдшерка* та опущення з *місцевої амбулаторії* ведуть до смислових змін. Адже оригінальний текст підкреслює, що пологи у

Маріці приймав не достатньо кваліфікований місцевий медичний персонал, що врешті решт, призвело до трагедії. Переклад втрачає цей контент.

Як і в прикладі:

Укр.: «... *місьцеве радіо ОБС («одна баба сказала»)*...» [90, с. 19]

Engl.: «... *radio OGS (One Granny Said)*...» [93, с. 115],

- де пропуск слова *місьцеве* значно розширює уявлення читача про джерело інформації – це лише радіо містечка Мишин, де плітки передаються від однієї баби до іншої. Пропуск цього прикметника у перекладі, на наш погляд, дещо змінює смисл, надаючи більш загальний термін – радіо. Додатково відмітимо прийом калькування у розшифровці аббревіатури.

Таке само зменшення обсягу вислову через виключення слова спостерігаємо у перекладі:

Укр.: «... *обернутися для «штрафника» серцевим нападом ...»* [90, с. 1]

Engl.: «... *result in a heart attack...*» [93, с. 81]

- де випущено об'єкт дії, що також призведе дещо до втрати конкретики.

У деяких випадках, на наш погляд, при таких опущеннях втрачається додатковий емоційний компонент вислову:

Укр.: «... *дерев'яне ліжко намертво прибила до підлоги ...»* [90, с. 7]

Engl.: «...*the wooden bed she nailed to the floor ...»* [93, с. 91]

Опущене слово *намертво* фактично не змінює смисл речення, однак, перше, це типовий додаток до багатьох дієслів, якими українці метафорично говорять про якість зробленої роботи (напр., *намертво прип'ятий*) чи наміри (напр., *стояти намертво*) (див. словник, *намертво* – «так, що не можна роз'єднати; дуже міцно» [91]), а по-друге, саме слово має конотативні відтінки, втрачені при перекладі.

4. Зменшення обсягу речення не завжди відбувається лише формально – на рівні кількості слів у перекладі. Цей процес часто супроводжується семантичними підмінами, **семантичним та смисловим розвитком, модифікацією.**

Наприклад:

Укр.: «... відвертала її від постійного думання про своє горе ...» [90, с. 5].

Engl.: «...took her mind off her own misfortune ...» [93, с. 85].

Заміна процесу *думання* (тобто у семантичному складі цієї лексичної одиниці є додатковий компонент активної дії: *думання* – походить від *думати*) на англійське *mind* (тобто *розум*, сема активної діяльності відсутня) є прикладом метонімічного перетворення, що супроводжує зменшення обсягу висловлення – втрачено ад'єктив *постійного*, який у тексті оригіналу підкреслює довготривалість процесу.

Проаналізуємо ще кілька прикладів:

Укр.: «... сидіння перед екраном із бездумним поглядом ...» [90, с. 5].

Engl.: «... mindlessly sitting in front of the television ...» [93, с. 85].

Зменшення обсягу висловлення *із бездумним поглядом* до одного слова *mindlessly* виправдано семантичним складом англійського слова: «without thought and for no particular reason or purpose» [94], яке адекватно передає інформацію, що потребує три слова в українській мові. Зазначимо також, що в цьому прикладі наблюдаємо ще одну лексичну трансформацію – конкретизацію: *перед екраном* (загальне поняття) було використане більш конкретне *in front of the television*.

Укр.: «... незбагненим чином перекинувшись у немовля ...» [90, с. 6]

Engl.: «...somehow transformed himself into this baby ...» [93, с. 88]

Повністю семантично модифіковане речення супроводжується заміною словосполучення *незбагненим чином* на коротке, але містке англійське *somehow* із значеннями «in a way that is not known or certain, for a reason that you do not know or understand» [94], забезпечуючи адекватність перекладу.

Цей трансформаційний прийом може бути ускладнений через антонімічний переклад:

Укр.: «...не могло мати віку ...» [90, с. 3]

Engl.: «...was timeless ...» [93, с. 81]

Заміна заперечного речення на прикметник із префіксом *–less*, що відповідає змісту оригіналу (*timeless* - «*not appearing to be affected by the process of time passing or by changes in fashion*» [94]) та зменшує об'єм речення.

Ще приклади:

Укр.: «... насолоджувався *філігранною роботою тіла* ...» [90, с. 2]

Engl.: «...took delight in the *filigree* of ... bodies ...» [93, с. 79]

Це випадок семантичної підміни, при якому фраза *філігранна робота тіла*, що несе значення досконалих, точних й артистичних рухів тіла (див. <https://uk.worldwidedictionary.org>) замінена *filigree of ... bodies* із значенням *краса досконалих тіл*. Загубивши сему руху у опущеному слові *робота* (тіла), перекладач знизив інформаційний об'єм речення.

Укр.: «... *із чийхось уст*... проривалася думка ...» [90, с. 2]

Engl.: «... *someone blurted out* ...» [93, с. 79]

При перекладі «загубились» і уста, і думка, які замінені більш абстрактним *someone*. Зазначимо також, що англійське дієслово з прийменником *blurt out*, словникове значення якого – «*say something suddenly and without thinking carefully enough*» [94], певно не можна вважати адекватним відповідником фрази «проривалася думка», тому що семантично це дієслово говорить про її відсутність – «сказати раптово, згарячу, не подумавши».

Укр.: «... *Мовляв, так і так* ...» [90, с. 20].

Engl.: «... *It announced* ...» [93, с. 115].

Речення-переклад, яке модифікує народне висловлювання, що не має свого англійського відповідника, не тільки зменшує обсяг речення, але й робить його, нажаль, стилістично нейтральним.

Така сама нейтралізація висловлення:

Укр.: «... *щодоуху мчить* ...» [90, с. 18]

Engl.: «... *hurried* ...» [93, с. 112]

Переклад максимально збіднює образ оригіналу, випустивши слово *щодоуху*, в семі якого – цілий набір «екстремальних» характеристик: «З

найбільшою швидкістю; якнайшвидше; скільки є сили, чимдуж; дуже голосно, гучно» [91].

І ще приклад зменшення обсягу та стилістичної нейтралізації:

Укр.: «... котив круглі сльози на Маріцині руки ...» [90, с. 19]

Engl.: «... wept tears onto Marica's hand ...» [93, с. 115]

Українське речення – виключно образне. Тут кожне слово доречне. Круглі сльози можуть бути тільки великими, а значить дитина (описується Христофор) – дуже сильно плаче. Але він плаче тихо, його не чути. Тому – сльози котяться на Маріцині руки – тобто хлопець наклонився над матір'ю, що лежить.

Але дуже дивно цей образ модифікується у перекладі. Семантично, англійське слово *weep* може використовуватись і для жалю, і для сильних емоцій, наприклад радості (див., *She began to weep tears of joy* [92]). А плаче він, певно, Маріці на долоню (різниця між англійськими словами *arm* і *hand*). На нашу думку, тут не виправдана модифікація та зменшення обсягу речення.

Укр.: «... чула, як велика лінь та повний сон розуму змагають її сплакане тіло ...» [90, с. 5] – Engl.: «... *felt a great lassitude and dreams overcoming her body wept empty of tears* ...» [93, с. 84]

Зменшення об'єму першої трансформованої пари *повний сон розуму* – *dreams* є прикладом не достатньо вдалої семантичної підміни, адже контекстуально зрозуміло, що мова йдеться про призупинення інтелектуальної активності жінки після смерті її чоловіка, її розум ніби спить, відмовляючись реагувати на події навколишнього світу. Англійське слово *dreams* має багато значень (певно самим близьким буде – «images, events and feelings that happen in your mind while you are asleep» [94]), але не одно із них не несе смислу оригінального тексту.

Звернемо також увагу на майже буквальний, але досить влучний, переклад другої пари лексем *сплакане тіло* - *body wept empty of tears*, яка є прикладом збільшення об'єму вислову та метонімічної трансформації.

Таким чином, серед найбільш уживаних способів лексичних трансформацій, що спричиняють зменшення об'єму висловлювань при перекладі є опущення лексем, спричинене властивостями мови, або контекстуально – у ситуаціях, коли зменшення інформативного обсягу не призводить до втрати значення, чи його відтінків. Нами відмічені також випадки семантичної модифікації, що призводять до приглушення, або стилістичної нейтралізації конструкцій.

Зведені результати дослідження цього аспекту представлені у таблиці.

Таблиця 2.

Лексичні трансформації, які призводять до зменшення обсягу речення вихідної мови

Тип трансформації	кількість	відсоток
Прийом опущення	38	37%
Конкретизація	19	18%
Семантична модифікація	19	18%
Семантичний розвиток	12	11%
Антонімічний переклад	8	8%
Генералізація	4	4%
Комплексна модифікація	4	4%
Усього	104	100%

2.4 Лексичні трансформації, які призводять до зняття метафоричності висловлювання вихідної мови

Дивне багатство стилю Марії Матіос, насиченість її художньої мови як народними, так і авторськими метафорами, простими та метафоричними порівняннями, метонімією – все це, думається, викликало чималі труднощі для перекладача. Адже стилістичне забарвлення, емоційне враження, яке метафора

викликає у читача, асоціації, які вона спонукає, психічні образи, яким дає життя – важко означити еквівалентними лексичними одиницями у мові перекладу.

Марія Матіос вдається, по-перше, до метафоричних висловлювань, які ярко відтворюють почуття своїх героїнь і українському читачеві говорять про глибокі національні коріння персонажів письменниці. В них відчувається характер нашого народу, його історична спадщина.

Укр.: «... Страждала — чорно ...» [90, с. 15]

Engl.: «... *She suffered badly ...*» [93, с. 105]

Нажаль, переклад отої *чорної долі*, яка асоціюється із життям поколінь українців у нашій свідомості, не передано у перекладі. Спостерігаємо семантичну модифікацію кольоропозначення *чорний*, його заміну нейтральним прислівником *badly* і повну втрату метафоричності фрази Матіос.

Так само:

Укр.: «...*(безтямна радість)* не в'язалася...з чорним її думанням...» [90, с. 5]

Engl.: «... *did not reflect her ... dark thoughts ...*» [93, с. 85]

Подвійна семантична модифікація – стерта метафора *радість не в'язалася* передана стертою метафорою, але з іншою семантикою – *did not reflect*, а кольоропозначення *чорне*, що контекстуально активізує семи «тяжкий, безпросвітний, безрадісний» і в комбінації із герундієм *думання* говорить про довготривалий процес, замінено значно слабшим семантично прикметником *dark* у словосполученні із більш застиглим *thoughts*. Можемо говорити про значно слабший образ, що виникає при читанні перекладу.

Одним із головних засобів зняття метафоричності висловлювання стає **семантична модифікація, семантичне вирівнювання**.

Так ідіоматичний вираз

Укр.: «... *стрибання в гречку* ...» [90, с. 1]

Engl.: «... *sexual indiscretions...*» [93, с. 78]

- перекладено смисловим поясненням його значення, при цьому втрачено стилістичне забарвлення цієї трохи іронічної народної фрази.

Яскрава авторська метафора у прикладі

Укр.: «...*Катрінка, кілька місяців виношена в зубах непорочних сільських молодиць* ...» [89, с. 194]

Engl.: «...*Katrinka was the gossip of the chaste village women for several months* ...» [93, с. 10]

- трансформована у нейтральну лексичну одиницю. Говорячи про Катрінку, яка завагітніла, Матіос використовує цікаву гру слів: вона виносила дитину, молодиці – виносили її в зубах, тобто про дівчину постійно пліткували. Переклад повністю знімає і гру слів, і метафоричність, замінив її звичайним словом – *gossip* «the subject matter of gossip» [95].

Ще приклади стилістичного вирівнювання

Укр.: «... *на повні горлянки* ...» [90, с. 1]

Engl.: «... *at the tops of their voices*...» [93, с. 77]

Стилістичне нівелювання у цьому прикладі відбувається через усунення метонімії в українській фразі *на повні горлянки* та використання узуального англійського ідіоматичного виразу, «as loudly as possible» [94].

Укр.: «... *між розважливими, але... із притихлою кров'ю, людьми* ...» [90, с. 3]

Engl.: «... *among considerate, but somewhat passive people*...» [93, с. 80]

- ще один приклад стилістичної нейтралізації та втрати дуже цікавої метафори оригінального тексту (*люди*) *із притихлою кров'ю*. Оригінальна авторська метафора поєднує в єдине ціле лексеми з несумісними семами – іменник *кров*, який має семи активного руху, та прикметник *притихлий*, який зазвичай позначає замирання звуку, а у переносному сенсі – послаблення активності (див. [87, с. 1136]). У такому контексті прикметник імплікує значення «тихий, смирний, небуйний, лагідний, покорений». В перекладі бачимо більш загальну характеристику та дещо відмінний образ: дещо пасивні люди (*somewhat passive*) – не зовсім те саме, що смирні. Така сама семантична

підміна спостерігається і у перекладі слова *розважливий* – *considerate*, що скоріше означає «уважний» («розважливий, здатний всебічно зважувати» [87, 1233]).

Проаналізуємо наступний приклад семантичної модифікації.

Укр.: «... всеїдний жах смерті, що сидів у кожній клітині тіла ...» [90, с. 15]

Engl.: «... *The horror of death...*, spreading into every cell of her body ...» [93, с. 108]

Матіос надає доволі комплексний персоніфікований опис жаху (смерті). Він живий, всеїдний, він сидить у кожній клітині тіла. При перекладі втрачено перший метафоричний ад'єктив *всеїдний*, що значно послаблює образ й зменшує його об'єм. Метафоричне – *жах сидить* модифіковано у більш активне *жах розповсюджується* (*horror ... spreading*). В результаті, якщо поглянути на цілісне речення, відмітимо, що у перекладі втрачена сема руйнування – жах «їсть» героїню, а не просто оволодіває її тілом.

Укр.: «...безкості сільські язики ...принечатали» [89, с. 16]

Engl.: «... spineless village gossips had branded...» [93, с. 109]

Звичайне українське «язик без кісток» трансформовано у повісті Матіос у метонімію *безкості язики* із значенням – люди, які дуже багато та без толку говорять, пліткарки. У перекладі спостерігаємо заміну метонімії на прикметникову конструкцію *spineless gossips* – безхребетні пліткарки із зміною семантики: *spineless* – «lacking strength of character» [95], тобто безхарактерний, зовсім інша характеристика.

Більшість авторських метафор, порівнянь, прийомів персоніфікації втрачається у тексті перекладу і через **стилістичну нейтралізацію**.

Приклад авторської метафори:

Укр.: «... тоді стриножена страхом ...» [90, с. 6]

Engl.: «... *then, overcome by fear...*» [93, с. 88]

Українське дієслово *стриножити* означає «спутати передні ноги коня, корови; (пер.) підкорити своїй волі, приборкати» [87, с. 1402]. Створюється яскравий метафоричний образ молодой жінки, майже фізично паралізованої страхом, яка відчуває, що не може рухати вперед, що її воля приборкана страхом. І хоча переклад використовує доволі сильне слово *overcome* («to defeat somebody, to affect somebody very strongly» [94]) – воно значно поступається в образності оригіналу.

Приклад доволі стертого з точки зору української стилістики порівняння:

Укр.: «... як дві краплі води схожої на ... батька ...» [90, с. 6]

Engl.: «... a look-alike image of its father...» [93, с. 88]

- демонструє стилістичну нейтралізацію зі втратою порівняння, яке замінено ад'єктивним словосполученням із комплексним прикметником *look-alike*, який є приблизним семантичним відповідником порівняння у вихідному тексті.

Гіперболічний образ, привичний та властивий нашому баченню деяких процесів та явищ нашого життя:

Укр.: «... угроблять кінськими дозами уколів ...» [90, с. 13]

Engl.: «... will kill him there by over-medication ...» [93, с. 102]

- також замінено нейтральним іменником *over-medication*, з повною нейтралізацією стилістичного ефекту. До цього добавимо нейтралізацію дієслова *угробити* з яскравим конотативним потенціалом та його заміну доволі сильним, але нейтральним дієсловом *kill*.

Цікавий приклад персоніфікації у оригіналі:

Укр.: «... розкошувала сама лише радість, музика й сонце ...» [90, с. 2]

Engl.: «... there was only joy, music and sunshine ...» [93, с. 79]

- перекладено стилістично нейтральною описовою фразою. Українське дієслово *розкошувати* («вести безтурботне, розгульне життя; відчувати задоволення, втіху» [87, с. 1247]) у даному контексті поєднує метафоричність активного суб'єкта, навіть групи *сама лише радість, музика й сонце*

(розкошувала), і відчуття радості життя молодії дівчини. Образ втрачено у нейтральному перекладі.

У деяких перекладах метафоричних образів Марії Матіос перекладач вдається до **семантичного розвитку**.

Укр.: «... через такого працівника - «підсніжника»...» [90, с. 8]

Engl.: «... *because of this `underground` staff worker ...*» [93, с. 91]

Слово *підсніжник*, яке Матіос ставить у лапки, мабуть тому що воно лише недавно ввійшло в український корпус слів у значенні весняної квіткі (ще відсутнє у Великому тлумачному словнику української мови 2005 року, але вже має дефініцію у Сучасному словникові 2011 року – «Рання весняна квітка білого кольору, схожа на пролісок; білий пролісок» [91, с. 1006]). Думається, що контекстуально *підсніжник* означає «прихований». Тому можемо говорити про достатньо адекватний переклад цього слова – *underground* («operating secretly and often illegally, especially against a government» [94]) та семантичний розвиток образу *staff worker*.

Ще приклади:

Укр.: «... Маріца вся залишалася в бідній своїй дитині ...» [90, с. 51]

Engl.: «... *All of Marica's attention was focused on her poor child ...*» [93, с. 108]

- семантичний розвиток через деяку описовість контексту, коли метафора передана «своїми словами» та просто, не дуже вдало, відтворює смисл речення: в українському оригіналі жінка мало не розчиняється у своїй дитині, у перекладі – вона уважно сфокусована на синові.

Також приклад:

Укр.: «... застиглим на Христофорові поглядом ...» [90, с. 12]

Engl.: «... *her eyes peeled to Chrystofor ...*» [93, с. 100]

- де семантичний розвиток відбувається через метонімію (keep one's eyes peeled = не зводити очей).

Зазначимо, що в перекладі доволі часто зустрічаються приклади не стільки зняття метафоричності висловлення, як *заміни однієї метафори іншою*, можливо більш зрозумілою англomовному читачеві.

Укр.: «... *радіо й далі розвінчувало й гудило* ...» [90, с. 10]

Engl.: «... *the radio kept up its ... barrage against...*» [93, с. 93]

Цікаво, що знайома з радянських часів ситуація, коли радіо з 6.00 ранку «вело мовлення», в оригіналі описано метафорично, й Матіос використовує дієслова, в семантиці яких є осудливість (*гудити* – «виносити осуд, виражати незадоволення» [87, с. 265], *розвінчувати* – «викривати, засуджувати когонебудь» [87, с. 1235]. В перекладі використана зовсім інша метафора. Її ключове слово *barrage* («the continuous firing of a large number of guns in a particular direction, especially to protect soldiers while they are attacking or moving towards the enemy» [94]) надає метафорі значення *вело загороджувальний обстріл* і тоді, здається, несе протилежний смисл - захищатися.

Маємо також приклад стертих метафор:

Укр.: «... (вона) *скаче думками з веселого на сумне* ...» [90, с. 17]

Engl.: «... *her thoughts skipped from joy to sadness* ...» [93, с. 111]

- доволі тотожна заміна.

Серед найбільш вдалих, на наш погляд, перекладів:

Укр.: «... *перше, молоде своє щастя* ...» [90, с. 17]

Engl.: «... *her first puppy love* ...» [93, с. 110]

- приклад семантичної модифікації й метафоризації. Словосполучення *молоде* (щастя) перекладено номінативною конструкцією, де іменник *puppy* – молоде цуценя, яке семантично й конотативно близьке до враження та образу оригіналу.

Таким чином, одним із головних засобів зняття метафоричності висловлювання стає семантична модифікація, семантичне вирівнювання. Більшість авторських метафор, порівнянь, прийомів персоніфікації втрачається у тексті перекладу і через стилістичну нейтралізацію, а у деяких

перекладах метафоричних образів Марії Матіос перекладач вдається до семантичного розвитку.

Зазначимо в той же час, що в перекладі доволі часто зустрічаються приклади не стільки зняття метафоричності висловлення, як заміни однієї метафори іншою, можливо більш зрозумілою англомовному читачеві.

Зведені результати дослідження цього аспекту представлені у таблиці.

Таблиця 3.

Лексичні трансформації, які призводять до зняття метафоричності висловлювання вихідної мови

Тип трансформації	кількість	відсоток
Семантична модифікація	26	41%
Семантичний розвиток	16	25%
Стилістичне вирівнювання	16	25%
Комплексне перетворення	6	9%
Усього	64	100%

2.5 Лексичні трансформації, які призводять до стилістичного зниження лексичної одиниці вихідної мови

Як ми вже писали, труднощі, які можуть виникати при перекладі творів Марії Матіос, пов'язані із колоритністю її мови. Письменниця – майстер свого слова, яка знається на діалектній лексиці, ідіоматичних виразах, споконвічно народних висловах, джерелом яких є сам український характер, доля пересічного українця. Зрозуміло, що такі слова та вирази є дуже складними для перекладу, адже у них немає, або майже не має відповідників в англійській мові. Такі одиниці перекладу потребують пояснень, пошуку якщо не смислових еквівалентів, то хоча б лексем, які мають такий же емоційний вплив на читача. Тому при перекладі Матіос перекладач мусив вдаватися до

лексичних трансформацій, багато із яких призвели до стилістичного зниження лексичних одиниць української мови.

Одним із найуживаніших типів трансформацій стала **семантична модифікація**, коли замість українського слова, що позначає реалію, чи явище, які властиві українській культурі, використовується інше слово, чи фраза, близькі за змістом.

У тексті бачимо цікаві приклади перекладу:

Укр.: «... так донекло Маріці ...» [90, с. 9]

Engl.: «... got under her skin so much ...» [93, с. 93]

Дієслово *донекти*, яке актуалізує в даному контексті сему «виводити із терпіння словами чи діями; діймати, дошкуляти» [87, 317], не має відповідника у англійській мові із такою семою. Тому перекладач використав ідіоматичний вираз *get under somebody's skin* – дратувати когось («to annoy somebody» [94]).

У іншому прикладі

Укр.: «... чеберяти худенькими ніжками ...» [90, с. 7]

Engl.: «... patter about on his thin legs ...» [93, с. 89]

- дієслово *чеберяти* не належить до найуживаніших слів української мови і семантично достатньо вузьке (*чеберяти* – «робити часті руки ногами, рідше руками, рухатись таким способом» [87, с. 1596]). У перекладі бачимо семантичну модифікацію – *patter* «to walk with light steps in a particular direction» [94], значно ширша за значенням лексема, але також вживана для опису перших рухів маленьких дітей.

Наведемо ще один приклад:

Укр.: «... сінала віконну фіранку ...» [90, с. 4]

Engl.: «... pulled the window curtain aside...» [93, с. 82]

Колоритне українське слово *сінати* має багато значень, а у цьому контексті актуалізує сему «тягнути рвучкими, різкими рухами, смикати» [87, с. 1332], перекладено дієсловом дещо відмінної семантики *pulled aside* – тягнути

в сторону, яке не має у семантичному складі компонента різкості, та не відповідає конотативному негативному контексту українського оригіналу.

Більш комплексні модифікації виникають у контекстах, де мова йдеться про реалії українського радянського життя і переклад потребує уточнення для англомовного читача. Тоді переклад звучить дуже приблизно:

Укр.: «...*вся ця процедура організовувалась швидше для «галочки»...*»
[90, с. 10]

Engl.: «... *they had simply been going through motions ...*» [93, с. 97]

Важко сказати, на скільки може бути зрозумілою читачеві із іншої культури фраза «для галочки», яка є дуже зрозумілою для нас. Комплексна модифікація *going through motions*, яку використав перекладач, здається, має передати ідею, що хтось виконував якісь дії ради самих дій, без контролю, або цілі.

Такі фрази є достатньо важкими, і часто при перекладі просто нейтралізуються загальною лексичною одиницею, яка не несе емоційного, або конотативного відтінку, таким чином втрачаючи цінність, відтінки контексту.

Наприклад,

Укр.: «... *зробити трус у її домі ...*» [90, с. 10]

Engl.: «... *search her house ...*» [93, с. 94]

Так уже історично склалося, що у свідомості українця лексема *трус* не означає нічого доброго. Це підтверджує і словникова дефініція: «тривога, страх; ретельний огляд офіційними особами для виявлення прихованого, недозволеного; обшук» [87, с. 1490]. І хоча англійське слово *search* доволі близьке за значенням («an attempt to find somebody/something, especially by looking carefully for them/it» [94]), у ньому відсутні додаткові семантичні компоненти, що говорять про страх та тривогу. Тому спостерігаємо у цьому прикладі генералізацію та стилістичну нейтралізацію.

Стилістичне вирівнювання, нівелювання також є одним із часто вживаних способів лексичної трансформації, що призводить до стилістичного

зниження лексичної одиниці.

Наприклад:

Укр.: «... *Перерізане навпіл мілководою й негаласливою річкою ...*» [90, с. 1]

Engl.: «... *Cut in two by a shallow quiet river ...*» [93, с. 75]

Прикметник із негативною приставкою *негаласливий*, який метафорично описує річку і активізує контекстуально семи «(не) галасує, (не) сильно кричить, (не) здіймає галас», є стилістично забарвленим. Річка не описана як тиха (як у перекладі), а як *нешумна*. Однак сема руху у складі прикметники, що її характеризує, рисує уяві швидку річку, що неголосно дзюрчить. Англійська лексема-контекстуальний варіант *quiet* не тільки змінює стиль і робить його нейтральним, але й «уповільнює» рух річки.

Інший приклад стилістичної нейтралізації:

Укр.: «... *нареши́ті понесла ...*» [90, с. 4]

Engl.: «... *was at last pregnant ...*» [93, с. 82]

Дієслово *понесла* – це лексема, що належить до розмовної лексики та у даному контексті означає «завагітніти». У перекладі надано нейтральний відповідник *was pregnant*. Однак у англійській мові також є стилістично більш забарвлені слова на цю тематику. Наприклад, *got heavy with child* – фраза, яка справила б більш еквівалентний ефект на англомовного читача.

Так само, більш нейтрально звучить лексема *тюрма* у перекладі:

Укр.: «... *комусь – маячила буцегарня...*» [90, с. 2]

Engl.: «... *jail beckoned to smn else...*» [93, с. 79]

Буцегарня – лексема-архаїзм. Вона також крім прямого свого значення «приміщення для тимчасового ув'язнення» [87, с. 113] додатково має семи «холодна, темна» і тому стилістично дуже забарвлена. Однак слово тексту перекладу *jail* – нейтральне *тюрма* знижує стилістичний ефект. Здається, що для компенсації враження, перекладач вдався до метафори *jail beckoned* (тюрма манила (рукою)), перекладаючи менш емоційне українське дієслово

маячила (маячити – виднітися, уявлятися), що веде до стилістичного збагачення образу-перекладу через метафору.

У прикладі:

Укр.: «... вітри гамселили в дрантивий дах ...» [90, с. 5]

Engl.: «... the winds shook the ragged roof...» [93, с. 84]

- стилістичній нейтралізації піддається слово *гамселити* – «сильно бити; силою ударяти» [87, с. 221], яке замінено нейтральним *shook*. Мабуть, більш вдалим варіантом були б *pummeled* / *pounded on*. Стилiстично яскрава лексема (дрантивий) дах – діалектна та, одночасно, зневажлива лексична одиниця, що означає «драний, поганий, негідний, слабкий» [87, с. 332] перекладена доволі близькою семантично лексемою *ragged* («old and torn; very tired, especially after physical effort» [94]).

Ще один приклад стилістичної нейтралізації:

Укр.: «... лаяли порядки ...» [90, с. 5]

Engl.: «... criticized the state of affairs in the country ...» [93, с. 84]

- де колоритне дієслово *лаяли* («різкими образливими словами висловлювати осуд, докори» [87, с. 616]) «нейтралізовано» у англійському дієслові *criticized*. Звернемо також увагу на ще один прийом лексичної трансформації – семантичний розвиток, за яким слово *порядки* було розвинуто у цілу фразу *the state of affairs in the country*, можливо для пояснення англомовному читачеві, які саме *порядки* так завзято сварять українці.

Група прикладів стилістичної нейтралізації – чи не найбільша. Наведемо ще пару прикладів без коментарів.

Укр.: «... добре втямила, що в роті солодке не стає ...» [90, с. 9]

Engl.: «... did understand that things did not taste any sweeter ...» [93, с. 92]

Стилiстично забарвлене *добре втямила* – стилістично нейтральне *did understand*.

Укр.: «... складе губки пелюсткою і прогугиче ...» [90, с. 7]

Engl.: «... put his lips together and say...» [93, с. 89]

Стилістично забарвлене *прогугиче* – стилістично нейтральне *say* з пропуском порівняння

Таким чином, серед найуживаніших типів трансформацій, що призводять до стилістичного знаження лексичних одиниць вихідної мови, стали семантична модифікація, стилістичне вирівнювання, нівелювання.

Зведені результати дослідження представлені у таблиці.

Таблиця 4.

Лексичні трансформації, які призводять до стилістичного зниження лексичної одиниці вихідної мови

Тип трансформації	кількість	відсоток
Стилістичне вирівнювання	32	46%
Семантична модифікація	20	28%
Семантичний розвиток	14	20%
Генералізація	4	6%
Усього	70	100%

2.6 Причини лексичних трансформацій в перекладах повістей Марії Матіос

Переклад художніх текстів – це завжди важка справа. Перекладач, який має орієнтуватися на цільову аудиторію, тобто читача з зовсім іншими реаліями життя і, певно, іншим світоглядом, не може надати просто «підстрочник» оригіналу. Визначимо кілька причин, які, на наш погляд, можуть викликати труднощі при перекладі творів саме Марії Матіос.

Серед екстралінгвістичних чинників – той факт, що письменниця змальовує життя українського містечка радянської доби. Наприклад, головна героїня повісті про Маріцю – дівчина із Молдови, стає носієм двох культур. Для розуміння її психологічної драми, страхів та мотивів її вчинків,

перекладач має «зануритись» у реалії радянського, українського та молдавського світосприйняття. Тільки тоді така історико-психологічна розповідь, побудована на реаліях нашої вітчизняної історії, буде здатна викликати щире співчуття героїні, а не осуду у читача. За потреби, перекладачі вдаються до пояснень певних історичних подій та культурних реалій у виносках.

Інша проблема – у складності постмодерністських текстів взагалі. І хоча критики бачать у творчості Матіос «закінчення панування постмодернізму й перехід до нової епохи в письменстві» [48, с. 3], експериментальна проза Матіос на думку Бородіца, «органічно поєднує елементи реалістичного, модерністського, постмодерністського письма, чим збагачує систему творчих принципів новими художніми прийомами (колажність, деконцентроване портретування, настанова на візуалізацію, аудіальні, тактильні образи, вплив драми), вдосконалює інтроспективність, витончений психологічний малюнок, кінематографічну техніку» [8, с. 17]. Все це значно ускладнює і розуміння, і переклад літературного твору.

Не менші труднощі при перекладі викликає і сама мова письменниці. Загалом вважається, що у кожній національній мові зафіксовано сукупність уявлень певного народу про світ, що «зумовлено історично сформованим у свідомості етносу способом концептуалізації дійсності» [55, с. 141]. У мові проявляється ментальність нації, яка вербалізується певними мовленнєвими одиницями та має стильові особливості.

Увагу «до живої – не літературно-дистильованої – української мови та вимови» (Солодка Даруся) зазначають усі критики творчості Марії Матіос. Різні види повторів у текстах «репрезентують ментальність української нації через ключові національно марковані концепти утворюють стереотипи і є частиною мовної картини світу» [55, с. 138].

Особливістю прозової манери Марії Матіос, за словами О. Логвиненко, також є «живопис характерів із народу, реставрація живої мови, непідробна говірка з рясними барвистими діалектизмами» [37, с. 8]. Використання

діалектних слів є давньою традицією національної мови в українській художній літературі. Діалектні слова й граматичні форми зустрічаються у комбінації з народно-пісенними та писемно-книжними знаками національної культури.

За словами Коваленко, діалектизми у творах Марії Матіос передають «особливості регіонального колориту, водночас виконують ще й пізнавальну функцію, адже знайомлять читача з предметами побуту, господарювання, виробничої діяльності, звичаїв, з рослинним і тваринним світом краю тощо. ... (вони) більше звертають на себе увагу на тлі літературної мови, тому видаються незвичними і від того яскравими» [26, с. 116].

Приклади діалектизмів: «А я уперта. І мені не бійно» (бійно – страшно) [88, с. 143]; «Потрошки відходжу, як сад після тучі» (туча – бурхлива злива з вітром і громом) [89, с. 27].

У повісті про Маріцю, наприклад, Матіос також використовує культурні реалії Молдови, які є лише інтуїтивно зрозумілими навіть для українського читача. Тому сама письменниця виносить пояснення-переклад молдавських слів у кінці твору. Наприклад, *Флуєр* (молд.) — губний народний музичний інструмент, *Гогошари* (молд.) — ротунда. Але якщо для українця – це просто слова, які звучать дивно, але зрозуміло, перед перекладачем стоїть необхідність рішення, чи передавати такі слова транслітерацією з поясненням у виносці, чи перекладати дослівно, ризикуючи втратити етнокультурну забарвленість слова.

Серед інших особливостей художньої мови письменниці, що можуть викликати труднощі перекладу, визначають метафори-порівняння вербальної міфомоделі: «кусюче слово, як вертка лисиця, нечутно оббігло Маріцу довкіл, а потім гучно втелючилося в чорне чиєсь піднебіння» [88, с. 43], «смертельне кинджальне лезо увійшло їй у груди по саму рукоять нелюдського немилосердя» [88, с. 44]; книжні метафори, пов'язані з відтворенням зорових і звукових картин; оригінальні порівняння, у яких відбито соціальний характер побуту та навколишньої природи; синтаксичні конструкції

розмовних зворотів, фраземи, які роблять синтаксис природним щодо відтворення інтонацій української мови.

Така багата національна мова, якою так майстерно користується Матіос, звичайно, викликає серйозні труднощі при перекладі, адже перекладач має зануритись як у реалії життя, які змальовує письменниця, так і у своєрідність літературно-народної мови, яку вона відтворює.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

У ході роботи над тестами повістей Марії Матіос та їх перекладом на англійську мову нами було досліджено явище перекладацьких трансформацій, проаналізовано лексичні трансформації, які призводять до збільшення та зменшення обсягу речення вихідної мови, а також лексичні трансформації, які призводять до зняття метафоричності, або до стилістичного зниження висловлювання вихідної мови.

При перекладі англійською двох повістей Марії Матіос перекладачем були застосовані наступні типи трансформацій (*Таблиця 5, сторінка 78*).

Серед найбільш уживаних способів лексичних трансформацій, що спричиняють збільшення об'єму висловлювань при перекладі є додавання лексем, семантичний розвиток, семантична модифікація. Прийом додавання полягає у використанні додаткових лексичних одиниць, які підсилюють виразність тексту перекладу – опису, наративу, діалогів.

Причиною додавання можуть бути також відсутність відповідної лексики, невідповідність синтаксичних структур англійської та української мов, стилістичні особливості опису/розповіді. Намагаючись максимально точно передати враження від подій історії, перекладач вводить додаткові слова.

Збільшення обсягу вислову іноді відбувається при використанні слів, які не є прямим відповідником оригіналу, але допомагають створити

еквівалентний емоційний образ, тобто перекладач вдається до прийомів семантичного розвитку, семантичної модифікації, що передбачає заміну словникових відповідників оригінального тексту контекстуальними, семантично відмінними словами, близькими і не дуже близькими за значеннями, дозволяє уникнути буквалізму, досягнути більшої образності та інформативності речення.

У меншій кількості у тексті перекладу зустрічаються випадки конкретизації та генералізації. Прийом генералізації приводе до заміни слова більш вузької семантики словом із ширшим значенням. Такі заміни супроводжуються збільшенням фактичного обсягу речення. Прийом конкретизації дозволяє добитися більшої інформативності висловлення через використання більш семантично насиченого слова, яке при цьому збільшує семантичний обсяг висловлювання.

У ході аналізу матеріалу було виявлено, що цілий ряд лексичних трансформацій є не зовсім вдалим. Перекладач іноді вдається до надмірної описовості, невиправдано збільшуючи обсяг речень. Можемо говорити про те, що прикладів на збільшення обсягу висловлення – найбільше, і це трохи дивує, адже не відповідає спостереженням тих лінгвістів, які говорять про більш «компактні» структури англійсько речення на відміну від більш розширеного українського способи вираження думки.

Серед найбільш уживаних способів лексичних трансформацій, що спричиняють зменшення об'єму висловлювань при перекладі є опущення лексем, спричинене властивостями мови, стилістичними особливостями тексту оригіналу, або контекстуально – у ситуаціях, коли зменшення інформативного обсягу не призводить до втрати значення, чи його відтінків. Прийомом конкретизації, коли більш широке поняття замінюється на вужче, родове – на видове, є доволі поширеним явищем:

Зменшення обсягу речення не завжди відбувається лише формально – на рівні кількості слів у перекладі. Цей процес часто супроводжується

семантичними підмінами, семантичним та смисловим розвитком, модифікацією.

Метафоричність висловлювання знімається головним чином через семантичну модифікацію, семантичне вирівнювання. Більшість авторських метафор, порівнянь, прийомів персоніфікації втрачається у тексті перекладу і через стилістичну нейтралізацію, а у невеликій кількості перекладах метафоричних образів Марії Матіос перекладач вдається до семантичного розвитку.

Зазначимо в той же час, що в перекладі доволі часто зустрічаються приклади не стільки зняття метафоричності висловлення, як заміни однієї метафори іншою, можливо більш зрозумілою англomовному читачеві.

Серед найбільш уживаних типів трансформацій, що призводять до стилістичного зниження лексичних одиниць вихідної мови, стали семантична модифікація, стилістичне вирівнювання, нівелювання. Насичена колоритними народними словами мова Матіос набула при перекладі семантичної модифікації, коли замість українського слова, що позначає реалію, чи явище, які властиві українській культурі, використовується семантично відмінне, але близьке за змістом слово, чи фраза. Така доцільна заміна має на меті передачу живого мовлення письменниці із збереженням його стилістичних особливостей.

Труднощі, які виникають при перекладі творів Марії Матіос, пов'язані із колоритністю її мови з її насиченістю ідіоматичними виразами, народними висловами, джерелом яких є сам український характер, а також реаліями радянського життя, яке письменниця описує. Багата національна мова, якою так майстерно користується Матіос, викликає серйозні труднощі при перекладі, адже перекладач має зануритись як у реалії життя, які змальовує письменниця, так і у своєрідність літературно-народної мови, яку вона відтворює.

Пропонуємо загальну таблицю, що демонструє лексичні трансформації (ЛТ), які були проаналізовано у нашій роботі.

Таблиця 5

Тип трансформації	ЛТ, які призводять до збільшення обсягу речення ВМ		ЛТ, які призводять до зменшення обсягу речення ВМ		ЛТ, які призводять до зняття метафоричності висловлювання ВМ		ЛТ, які призводять до стилістичного зниження лексичних одиниць ВМ	
	кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%
Додавання	76	39%						
Опущення			38	37%				
Конкретизація	12	6%	19	18%				
Генералізація	14	7%	4	4%			4	6%
Стилістичне вирівнювання			-	-	16	25%	32	46%
Семантичний розвиток	44	23%	12	11%	16	25%	14	20%
Семантична модифікація	27	14%	19	18%	26	41%	20	28%
Комплексне перетворення	6	3%	4	4%	6	9%		
Антонімічний переклад	16	8%	8	8%				
Усього	195	100%	104	100%	64	100%	70	100%

Більшість проблем перекладу творів М.Матіос, на нашу думку, були пов'язані із колоритністю її мови, великою кількістю авторської неологізмів, метафор..

Серед екстралінгвістичних чинників – факти, пов'язані із реаліями життя українського містечка радянської доби, культурні реалії України та Молдови.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Українська література як виразник національної історії, культури та характеру народу привертає значну увагу сучасного читача у різних країнах світу. Інтерес світової інтелектуальної громади до України з'явився у другій половині XX століття і призвів до поступового збільшення публікацій української літератури закордоном. Виникнення незалежної держави зупинило політику придушення української мови і загалом усього українського, яка домінувала за часи радянської влади, коли українська література не мала можливості для широкого розповсюдження.

У XIX столітті популяризації української літератури в зарубіжних країнах сприяли праці таких відомих діячів як М. Драгоманов, І. Франко, І. Левицький, В. Дорошенко, М. Комаров, М. Дашкевич. Більшість опублікованих перекладів були польською та німецькою мовами. У XXI столітті, мова, на яку більш всього перекладаються твори української літератури, сучасної та класичної, є англійська, що в деякій мірі пов'язано із діяльністю українських емігрантів в Америці та Канаді. В той же час, праці українських письменників та поетів перекладено великою кількістю європейських мов, та мов народів Азії.

Серед сучасних авторів, перекладаються найчастіше, – Сергій Жадан, Олег Сенцов, Софія Андрухович, Оксана Забужко, Олеся Яремчук.

Переклад оповідань Марії Матіос, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, творчість якої називають особливим явищем в українській літературі, було виконано перекладачем Пауло Онифрук у 2011. Книга вийшла друком у Мельбурні.

Складності перекладу саме Матіос пов'язані із екстралінгвістичними чинниками (письменниця змальовує життя українських містечок радянської доби, органічно поєднує елементи реалістичного, модерністського, постмодерністського письма), та неменші труднощі при перекладі викликає і сама мова письменниці, яку дослідники письменниці описують словами –

оригінальна, колоритна мова, непідробна говірка з рясними барвистими діалектизмами, реставрація живої мови.

Тому художній переклад є складним творчим процесом. Аналіз матеріалу свідчить, що для досягнення функціональної еквівалентності під час перекладу перекладач намагається передати інформацію максимально наближено до контенту оригіналу із дотриманням норм англійської мови, а коли це неможливо через особливості мови використовує лексико-семантичні заміни для подолання розбіжностей у мовах.

Великі чи незначні зміни в структурній формі мовних одиниць, які здійснюються з метою досягнення вірності перекладу, називають перекладацькими трансформаціями. Вони здійснюються або через несумісність засобів виразності мови перекладу, або з метою збереження стилю уривка вихідної мови.

На думку всіх дослідників, необхідність використання перекладацьких трансформацій викликана розбіжностями лексико-семантичних систем та стилістичних норм мов оригіналу та перекладу, контекстом та «розходженням національно-культурних традицій країн» [11, с. 82].

Це означає, що використання перекладацьких трансформацій диктується необхідністю, з одного боку, еквівалентної передачі змісту вихідного тексту, дотриманням та виразом думки оригіналу. Але, з іншого боку, перекладач жодним чином не повинен прагнути зберегти оригінал у «незайманому» вигляді і надати підрядковий, дослівний переклад. Трансформації необхідні, щоб дотриматися правильності мовних норм тієї мови, на яку робиться переклад. Новий текст має бути, перш за все, грамотним при максимальному наближенні до смислових основ та стилістичних відтінків, а, при наявності, й національних колоритів тексту оригіналу.

Складність вивчення лексичних трансформацій пов'язана з тим, що їх різні підтипи можуть легко поєднуватися, наприклад, антонімічний переклад ускладняється модифікацією, або, як це нерідко трапляється, поєднується з використанням лексичних або граматичних трансформацій. Семантичний

розвиток часто комбінується з конкретизацією або генералізацією. В той же час, трансформаційні прийоми можуть призвести до більш розлогого, або навпаки, більш лаконічного вираження думки. Саме тому чітка класифікація лексико-семантичних трансформацій не завжди є можливою.

При перекладі творів Марії Матіос найчастіше використовуються трансформації, що призводять до збільшення об'єму висловлення. Перш за все, це прийом додавання, який дозволяє надати максимально близький і, що важливо, зрозумілий англомовному читачеві текст через підсилення його виразності за допомогою введення певних додаткових лексем, а також семантичний розвиток й семантична модифікація, використання яких пов'язано з семантично різною насиченістю українських та англійських слів-близьких відповідників. Є випадки конкретизації та генералізації. Прийоми трансформації інколи є комплексними, тому що доповнені антонімічним перекладом.

Найбільш вживаними типами лексичних трансформацій, що привели до зменшення обсягу речення є опущення, спричинене властивостями мови, а також нами відмічені також випадки семантичної модифікації, що призводять до приглушення, або стилістичної нейтралізації конструкцій. До стилістичного зниження лексичних одиниць вихідної мови призводять семантична модифікація, стилістичне вирівнювання, нівелювання. Насичена колоритними народними словами мова Матіос набула при перекладі семантичної модифікації, коли замість українського слова, що позначає реалію, чи явище, які властиві українській культурі, використовується семантично відмінне, але близьке за змістом слово, чи фраза.

Зазначимо також, що не всі приклади перекладу з української мови на англійську є вдалимими і зберігають вірність образам, що створила М. Матіос у повістях.

Всі результати проведеного аналізу зафіксовано у таблицях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні проблеми теорії і практики сучасного: монографія / за заг. ред. С.М. Амеліної. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 470 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Рипол Классик, 2013. 614 с.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. Москва: «Международ. отношения», 1975. 350 с.
4. Бербер Н.М. Топопонімікон роману Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки»: функційно-стилістичний аспект. *Мова*. 2017. № 28. С. 89-93.
5. Бехта Іван. Текст і лінгвістика тексту. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. Львів, 2000. С. 570 – 583.
6. Білоус О.М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений. Навчальний посібник для студентів перекладацьких відділень. Кіровоград, РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 200 с.
7. Богайчук О.С. Лексичні трансформації в перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021 № 49 том 2. С. 143-146.
8. Бородіця С., Вашків Л. Особливості новелістичного мислення Марії Матіос. *Філологічний дискурс*. Випуск 9, 2019. С. 16-23.
9. Бурак А. Л. Перевод и межкультурная коммуникация. Этап 1 : Уровень слова. М. : Р. Валент, 2002. 152 с.
10. Вертипорох О. Текстуальний аналіз повісті «Москалиця» Марії Матіосю *Сучасний Літпотік*. 2017. С. 182-197.
11. Висоцька Г. В., Мерквіладзе С. Лексико-семантичні та граматико-синтаксичні засоби досягнення еквівалентності під час перекладу художніх текстів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31 (70) № 1 Ч. 3 2020. С. 82-87.
12. Вишницька Ю. Мегаміфосценарії початку й кінця в художній картині світу Марії Матіос. *Синопис: текст, контекст, медіа*, № 3 (11), 2015.

13. Голобородько Я. Для Д'Арк in country UA. *Київська Русь*. 2007. № 5. С. 189–197.
14. Дроздовський Д. Український жоржсандизм ХХІ століття. *Дивослово*. 2009. № 2. С. 61–62.
15. Думчак І.М. Лексичні трансформації у перекладі роману Тоні Моррісон «Пісня Соломона». *Записки з романо-германської філології*. Випуск 1 (46), 2021 р. С. 38–45.
16. Єрмоленко С.Я. Художній стиль. *Українська мова. Енциклопедія*. 2004. С. 780–781.
17. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов. Изд. 5-е, испр. и доп. Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. 486 с.
18. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
19. Ісаєнко К. П. Особливості презентації жіночого образу у прозі Марії Матіос. *Наукові записки. Серія Філологічні науки (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2011. С. 6–8.
20. Кальниченко О. А., Полякова Ю. Ю. Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років: Хрестоматія вибраних праць з перекладознавства до курсу “Історія перекладу” для студентів, що навчаються за спеціальністю “Переклад” / Укладачі Леонід Черноватий і В’ячеслав Карабан. Вінниця : Нова Книга, 2011. 504 с.
21. Капленко О. М. До питання типології жіночих образів у прозі Марії Матіос. *Література та культура Полісся*. № 98. Серія "Філологічні науки" № 14. С. 112–130.
22. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця. 2004. 560 с.
23. Кашуба З. С. Функціонально-семантичний аспект категорії градаційної оцінки (на матеріалі творів М. Матіос «Мама Маріца – дружина

- Христофора Колумба», «Москалиця»). *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»* Том 26 (65). № 1. С. 226-230.
24. Клименко В. Дві Марії і вселенська печаль. *Україна молода*. 2005. 12 лютого. Субота. С. 6–7.
25. Клименко І.М., Зоренко І.С. Лексичні трансформації при передачі англійської політичної термінології українською мовою. *Філологічні студії*. Вип.8. 2012. С. 84-90.
26. Коваленко Н. Д. Мовний світ М. Матіос: регіональний аспект. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. Том 24 (63). 2011 г. №2. Часть 1. С.113-117.
27. Комиссаров, В. Н. Теория перевода: лингвистические аспекты Москва: Высш. шк. 1990. 253 с.
28. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. К. : Вища школа, 1982. 345 с.
29. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства [Текст] : навч. посібник для студ. перекладацьких і філол. ф-тів/ ін-тів. Вінниця : Нова Книга, 2008. 512 с.
30. Корунець, І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця: «Нова Книга». 2003. 360 с.
31. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов [Текст] : навч. Посібник. 3.вид., випр. й доп. Вінниця : Нова Книга, 2004. 460 с.
32. Корчагіна С. Знову сльози: рецензія на 'Москалицю' Марії Матіос. https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/story/2008/11/081130_review_m_arios_korchagina_sp (дата звернення 30.09. 2022.)
33. Косицька Наталія. Топос пограниччя у прозі Марії Матіос: міфопоетичний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. Вип. 60. Ч. 2. С. 309–315.

34. Лазаренко Л.М. Вступ до перекладознавства: лекційний курс. Маріуполь, 2004. 63 с.
35. Лисенко, Неля. «Специфіка художнього слова і його функціональні вияви в українській літературі». Рідне слово в етнокультурному вимірі. Дрогобич: Посвіт, 2012.
36. Литвин І.М. Перекладознавство. Науковий посібник. Черкаси: Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. 288 с.
37. Логвиненко О. Художні клейноди Марії Матіос. Літературна Україна. № 20 (25 жовтня). 2007.
38. Логвиненко О. Дама у сідлі або жіночий феномен в українській прозі на зламі століть. Київ, 2006. № 2. С. 178-182.
39. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. М., Искусство, 1970.. 552 с.
40. Лощенова І. Ф., Нікішина В. В. Перекладацькі трансформації як ефективний засіб досягнення адекватності перекладу. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки*. 2014. Книга 3. С. 102-105.
41. Максимов С.Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання: навч. посіб. Київ. 2006. 157 с.
42. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 304 с.
43. Матвеева О.О. Лінгвістичні особливості художнього тексту та способи введення портретного опису. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Філологічні науки*. № 10 (50), 1 т., 2018 с. 72-75.
44. Матвеева О.О. Художній текст і антропоцентризм URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/novitfilolog/11/131.pdf> с. 240-247. (дата звернення: 30.09.2022)
45. Мерквіладзе Саломе. Лексико-семантичні та граматико-синтаксичні засоби досягнення еквівалентності під час перекладу художніх текстів.

Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70) № 1 Ч. 3 2020. С. 82-87.

46. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. М. : Московский лицей, 1996. 208 с.
47. Мюллер Ю.Е. Лексико-семантичні трансформації у художньому перекладі. *Мова*, 2014, № 22. С. 156-161.
48. Набитович І. Знахарка троякої ружі (Мистецький світ Марії Матіос)/ Матіос Марія. Вибране. Львів: ЛА "Піраміда", 2010. С. 3-19.
49. Одрехівська І. Аналітична модель дослідження рецепції Української літератури в інокультурному просторі: уроки учителя професорки Роксолани Петрівни Зорівчак. *Іноземна філологія*. 2020. Випуск 133. С. 173–183.
50. Павличко Д. Безодня, куди страшно заглядати. Павличко Д. Літературознавство. Критика. Українська література. Том 1. К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2007. 569 с. С. 535-539.
51. Павлишин Г.Я. Дискурс прози Марії Матіос: автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.01.01; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2012. 20 с.
52. Павлишин Г. Я. Традиційні та новаторські жанрові моделі у прозі Марії Матіос. *Наукові праці*. Випуск 156. Том 168. С. 86-90.
53. Павлишин Г. Міфопоетична інтерпретація символів у прозі Марії Матіос. *Питання літературознавства*. Науковий збірник. Випуск 82. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2011. С. 28–34.
54. Паршак К. Д. Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2014. Вип. 11. С. 196-199.
55. Пахолок З. Повтори як засіб створення репрезентації національно-мовної картини світу (на матеріалі повісті М. Матіос «Солодка Даруся»). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені*

Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. 9, 2015. С. 138-143.

56. Переклади з української після 1991 року: Факти, тенденції, рекомендації. Резюме досліджень, проведених у межах проекту Book Platform. <http://bookplatform.org/images/activities/53/translukr.pdf> (дата звернення: 30.09.2022)
57. Проценко Н. В. Лексико-семантичні підстановки в перекладі англомовних текстів. *Філологічні студії*. Вип.12. 2015. С. 64-72.
58. Ребенко М. Плюралізм інтерпретаційних рішень у площині художнього перекладу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 1(51), 2018. С. 33-37.
59. Рецкер, Я. И. Теория перевода и переводческая практика: Очерки лингвистической теории перевода (3-е изд.). Москва: Р.Валент, 2007.
60. Рибенок В. В. Сутність лексико-семантичних трансформацій. *Наукові записки. Серія "Філологічна"*. Випуск 24. 2012. С. 253-255.
61. Сварич Н.З. Моделювання картини світу через художнє осмислення людського буття та духовних цінностей у творчості Марії Матіос (на прикладі твору "...Майже ніколи не навпаки"). *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: Збірник наукових праць*. Випуск 17. К., 2012. С. 212–217.
62. Синтаксис текста: Сборн. науч. тр. Москва: Наука. 1979. 367 с.
63. Солодка Даруся //Книжковий клуб, 2004, ч. 3 https://vuzlit.com/597699/zhinocha_literatura_postmodernu_zhanr_tvoru_solodka_darusya (дата звернення: 30.09.2022)
64. Ставчук Н. Стилiстичнi особливостi вiдтворення емотивностi при перекладi художнiх текстiв. *«Іноземна мова у полікультурному просторі: досвід та перспективи»* : збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кам'янець-Подільський, 9 квітня 2020 р. / редкол. Т.В. Калинюк (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський :

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. С. 185-187.

65. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. К. Факт-Наш час, 2006. 344 с.
66. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підруч. / ред. О. І. Терех. Вінниця : Нова Книга, 2000. 448 с.
67. Турин К. (Turin, Kristina). Творчість Марії Матіос у контексті української літературної критики. Дипломна робота. Загреб, Хорватія. 2019. 97 с.
68. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті : у 5 т. Т. 5. Українська література в країнах Центральної і Південно-Східної Європи : матеріали до бібліографії. НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, Центральна наук. б-ка ім. В. І. Вернадського. Київ: Наук. думка, 1994. 616 с.
69. Франко І. Скарбничка. Переклади. Кіровоград, 2006. 34 с.
70. Шевченко Тарас. «Заповіт» мовами народів світу. Київ. Наукова думка. 1989.
71. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука. 1988. 216 с.
72. Шмігер Т. Перекладознавчий доробок Миколи Зерова. *Вісник Львів. ун-ту. Серія іноземні мови*. 2005. Вип. 12. С. 289–296.
73. Шульжук, Н. «Особливості лінгвістичного аналізу художнього тексту як прагматично-комунікативної єдності». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 10, Грудень 2019, с. 195-203.
74. Харчук Р. Б. Марія Матіос : між традицією і стилізацією / Харчук Р. Б. Сучасна українська проза : Постмодерний період : [Навчальний посіб.]. К.: ВЦ «Академія», 2008. С. 68–73.
75. Якубовська М. Міфологія буття українства у прозі Марії Матіос / Якубовська М. У дзеркалі слова: Есеї про сучасну українську літературу. Львів : Каменярь, 2005. С. 153–168.

76. Baker Mona, Gabriela Saldanha. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. 2020. 900 p.
77. Bell Roger T., Candlin Christopher. Translation and Translating: Theory and Practice (Applied Linguistics and Language Study). Addison Wesley Publishing Company, 1991. 162 p.
78. Bessonova A.N. Complex Lexico-Grammatical Transformations as a Way to Solve General Linguistic Problems of Translation. *Наука и Современность*. № 13-3. 2011. P. 18-21.
79. Bordiuk L.V. Lecture Notes in translation theory and practice (English-Ukrainian intercultural aspect). Lviv Politechnica, 2012. 104 с.
80. Khabibullina Elmira K., Yusupova Alfiya Sh.. Lexical Transformations in the Translations of the Modern Tatar Literature into the Turkish Language. *Journal of Sustainable Development*; Vol. 8, No. 5; 2015. P. 164-168.
81. Kryvenko O. The magic codes in Maria Matios's tales. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Филологические науки. Том 1 (67). № 1. 2015 г. С. 58–63.*
82. Lexico-Grammatical Transformations in the Translation (by Example of the Novel “Eyeless in Gaza” by A. Huxley) *Revista Publicando*, 4 No 12. (1). 2017, 447-458.
83. Literature in Translation. Енциклопедія України в Інтернеті. ULR: <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CL%5CI%5CLiteratureintranslation.htm> (дата звернення: 30.09.2022)
84. Malmkjær Kirsten, Windle Kevin. The Oxford Handbook of Translation Studies, Oxford University Press. 2011. 475 p.
85. Raw Laurence. Translation, Adaptation and Transformation. Continuum. 2012. 242 p.
86. Venuti Lawrence. The Translation Studies Reader. Routledge, 2012. 561 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТЕКСТОВОГО ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО МАТЕРІАЛУ

87. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун»б 2005. 1728 с.
88. Матіос М. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба: Вид. 2-ге. Львів: ЛА "Піраміда", 2011. 64+48 с.
89. Матіос М. Москалиця / Матіос М. Вибране. Львів: ЛА "Піраміда", 2010. С. 191-233.
90. Матіос М. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба: ULR: <https://coollib.net/b/126219-mariya-vasilivna-matios-mama-maritsa-druzhina-hristofora-kolumba/readp?p=2&cnt=9000> (дата звернення: 05.11. 2022)
91. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів/ Уклад. Н. Кусайкіна, Ю Цибульник; За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубінінського. Х.: ВД «ШКОЛА», 2011. 784 с.
92. Macmillan Open Dictionary (online) / ULR: <https://www.macmillandictionary.com/> (дата звернення: 30.10. 2022)
93. Matios M. The Russky Woman. Mother Marica – the Wife of Chrystophor Columbus. Translated from the Ukrainian by Paulo Onyfruk. Bayda Books. Melbourne. 2011. 123 p.
94. Oxford Advanced Learners' Dictionary (online) / ULR: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (дата звернення: 30.10. 2022)
95. Webster. Merriam-Webster Dictionary online. ULR: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/brush%20fire> (дата звернення: 30.10. 2022)